

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΡΗΓΑΤΟΣ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΠΩΝΥΜΑ
ΜΕ ΙΑΤΡΙΚΗ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ ΚΥΠΡΟΥ
ΛΕΥΚΩΣΙΑ 1996

ΓΥΡΑΣΙΜΟΣ ΡΗΓΑΤΟΣ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΠΩΝΥΜΑ
ΜΕ ΙΑΤΡΙΚΗ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΠΩΝΥΜΑ
ΜΕ ΙΑΤΡΙΚΗ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ ΚΥΠΡΟΥ
ΛΕΥΚΩΣΙΑ 1996

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΡΗΓΑΤΟΣ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΠΩΝΥΜΑ
ΜΕ ΙΑΤΡΙΚΗ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ ΚΥΠΡΟΥ
ΛΕΥΚΩΣΙΑ 1996

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Αφετηρία της μόρφωσης είναι η ακριβής εξέταση της έννοιας των λέξεων, υποστήριξε – κατά τον Επίκτητο – ο κυνικός φιλόσοφος Αντισθένης. «Αρχή παιδείσεως η των ονομάτων επίσκεψις». Γιατί πράγματι οι λέξεις εκφράζουν τις αρχικές αλήθειες, αρκεί να μπορούμε να τις ακούσουμε και να τις εννοήσουμε. Το ίδιο ισχύει για τα ονόματα – βαπτιστικά ή οικογενειακά. Το καθένα κουβαλά τη δική του ιστορία, τη δική του παράδοση, τη δική του – περισσότερο ή λιγότερο κρυμμένη – αλήθεια. Που ανάγεται σε κάποιον χρόνο παρωχημένο κι επιμένει να μας θυμίζει γεγονότα που έχουμε ξεχάσει ή θέλουμε να ξεχάσουμε.

Η μελέτη των επωνύμων στην Ελλάδα, αν κι έχει αρχίσει από τις πρώτες δεκαετίες του ελεύθερου βίου της χώρας μας, δεν είναι ιδιαίτερος ανεπτυγμένη. Ίσως, ανάμεσα στ' άλλα, να φταίει η προσπάθειά μας να οβύσουμε την παράδοσή μας. Ίσως να θέλουμε, συλλογικά κι υποσυνείδητα, να ξεχάσουμε την καταγωγή μας, που τα ονόματα επιμένουν να μας τη θυμίζουν.

Το μελέτημα αυτό είχε δημοσιευθεί σε μια βραχεία, ολιγοσέλιδη εκδοχή το 1982. Το θέμα του όμως δεν έπαψε να με απασχολεί κι εξακολουθούσα να συγκεντρώνω υλικό στα χρόνια που μεσολάβησαν. Το βέβαιο είναι ότι πολλά έχουν αλλάξει από τότε – παντού στον κόσμο. Όπως γράφαμε και με άλλη ευκαιρία «ο ταχύς ρυθμός κι ο εξωτερικά ειρηνικός και ανώδυνος τρόπος της αλλαγής συνιστούν ένα σημαντικό κίνδυνο για την πολιτιστική αλλοτρίωση ενός τόπου. Ιδιαίτερα όταν τούτος είναι μικρός. Κι ό,τι δεν πέτυχαν οι δεκαετίες κι οι αιώνες μπορεί να το φέρουν λίγα χρόνια».

Αντίδοτο για τον κίνδυνο μιας τέτοιας αλλοτρίωσης είναι και ο αυτοπροσδιορισμός μας. Η διάσωση και η αξιοποίηση του παραδομένου και παραδεδεγμένου πολιτιστικού μας πλούτου. Κι ένας τέτοιος πλούτος είναι και ο ανθρωπωνυμικός. Πλούτος γλωσσικός, ιστορικός, λαογραφικός, ανθρωπολογικός.

Με το μελέτημα αυτό επιδιώκω να αξιοποιήσω ένα μέρος του ανθρωπωνυμικού μας θησαυρού από την πλευρά της ιστορίας, της λαογραφίας και του πολιτισμού της ιατρικής. «Ο καθείς και τα όπλα του», που λέει και ο Ποιητής.

G. A. P.

ΓΕΝΙΚΑ ΠΕΡΙ ΕΠΩΝΥΜΩΝ

Τα επώνυμα είναι για τους περισσότερους Έλληνες μια σχετικά καινούργια υπόθεση. Τον 19ο αιώνα οι περισσότεροι Έλληνες δεν είχαν οικογενειακό όνομα. Αναφέρω τη μαρτυρία του Edmond About, αν και το πράγμα είναι πολύ καλά γνωστό: «Πολύ λίγοι Έλληνες έχουν ένα οικογενειακό όνομα – το βαπτιστικό τους αρκεί». Συχνά το βαπτιστικό τους όνομα αποσαφηνιζόταν μ' ένα παρατσούκλι, με το πατρώνυμο ή το μητρώνυμο ή μ' ένα επίθετο δηλωτικό κάποιας ιδιότητας, ασχολίας ή της καταγωγής τους. Θα περιοριστώ σε πολύ λίγα ιστορικά παραδείγματα. Ο πατέρας του στρατηγού Ιω. Μακρυγιάννη λεγόταν Δημήτριος Τριανταφύλλου¹. Στο γιο του τον Ιω. Μακρυγιάννη κόλλησαν αυτό το παρατσούκλι επειδή ήταν ψηλός. Και μ' αυτό πέρασε στην ιστορία. Τα άλλα αδέρφια κράτησαν για επώνυμο το πατρώνυμο: Στάθης και Γεωργάκης Δημητρίου. Τα τρία από τα πέντε παιδιά του Σαρακατσάνου τσέλιγκα Μακρυγιάννη, που μας είναι γνωστά, έχουν το καθένα το δικό του επώνυμο: ο Αντώνης Κατσαντώνης, ο Κώστας Λεπενιώτης και ο Γιώργος Χασιώτης². Άλλοι μένουν γνωστοί με το βαπτιστικό τους κι ένα παρωνύμιο δηλωτικό καταγωγής, επαγγέλματος ή άλλης ιδιότητας. Ο Μακρυγιάννης μας αναφέρει το στρατιώτη του Μιχάλη τον Κυπραίιο, που πρόσφερε πολλά στον αγώνα. Μας αναφέρει κι άλλον πατριώτη, τον Κώστα Λαγουμιτζή, που έφτιαχνε τα λαγούμια κι έκρινε πολλές φορές μ' αυτά τον πόλεμο υπέρ των Ελλήνων³.

Αυτά, για να περιοριστώ σε κάποια ιστορικά παραδείγματα και να μην αναφερθώ σε συναφείς ιστορίες που ο καθένας μας μπορεί να γνωρίζει από τον κύκλο των συμπατριωτών, φίλων ή και συγγενών του. Ανάλογα ίσχυαν μέχρι πριν λίγες δεκαετίες στην Κύπρο, όπου το όνομα του πατέρα γινόταν επώνυμο του παιδιού. Κι αυτό όχι σε μεμονωμένες περιπτώσεις αλλά αρκετά συχνά. Αυτό εξηγεί τα πολλά επώνυμα σε γενική πτώση, τους Ιωάννου, λόγου χάριν, ή τους Δημητρίου, ή τους Θεοδούλου ή τους Ερωτοκρίτου*.

Φυσικά αυτό ισχύει για τον απλό κόσμο. Το αρχοντολόι είχε πάντα το οικογενειακό όνομα: οι Έλληνες στο Φανάρι και στη Βλαχία, οι Έλληνες ή οι εξελληνισμένοι στα Εφτάνησα ή σε κάποια νησιά του Αιγαίου είναι γνωστοί με οικογενειακά ονόματα, πολλά από τα οποία ξεκινάνε πολύ πίσω, από το Βυζάντιο ή κι από αλλού. Παλαιολόγοι και Κατακουζηνοί, Μαυροκορδάτοι, Φωκά-

* Κι όχι μόνο στον Ελληνικό χώρο. Στην αρκετά περιχαρακωμένη και παραδοσιακή Ισλανδία αυτή η πρακτική λειτουργεί και σήμερα ακόμα. Ο άντρας παίρνει ως επώνυμο το όνομα του πατέρα με την κατάληξη -son (γιος). Η γυναίκα παίρνει ως επώνυμο το όνομα του δικού της πατέρα με την κατάληξη -dottir (κόρη). Έτσι σε μια τετραμελή οικογένεια είναι συχνό να υπάρχουν τέσσερα επώνυμα: ο σύζυγος λ.χ. Πέτερ Γιόχανσον, η σύζυγος - μητέρα λ.χ. Μαρία Όλαφντότιρ, ο γιος Πέτερσον και η κόρη Πέτερντότιρ. Στους τηλεφωνικούς καταλόγους δίπλα στα ονόματα μπαίνουν και άλλοι προσδιορισμοί δηλωτικοί της ταυτότητας των προσώπων.

δες για να αναφέρω ενδεικτικά και χωρίς καμιά ειδικότερη επιλογή κάποιες οικογένειες, δεν έχουν λόγο ν' αλλάξουν ονόματα. Το όνομά τους ήδη συνεπάγεται κοινωνική αποδοχή και καταξίωση, τους προσδίδει κύρος και δύναμη, τους επιτρέπει να διατηρούν προνόμια και περιουσίες, γαίες και τιμαλή. Συχνά θέσεις πολιτικής ή άλλης εξουσίας πήγαιναν περίπου «κληρονομικά δικαίω», καθώς η οικογένεια μπορούσε να τους δώσει και τη μόρφωση και τον κοινωνικό κύκλο που απαιτείτο για την θέση. Το οικογενειακό όνομα διατηρήθηκε σ' αυτές τις περιπτώσεις για αρκετούς αιώνες. Αλλά, είπαμε, αυτό ήταν εξαίρεση.

Η μελέτη των επωνύμων αποτελεί αντικείμενο ενός βοηθητικού κλάδου της ιστορικής έρευνας που ονομάζεται ανθρωπωνυμία (anthroponymie)⁴. Στην Ελλάδα ο πρώτος που ασχολήθηκε με τη μελέτη των νεοελληνικών επωνύμων είναι ο λόγιος Ν. Κονεμένος (1832-1907), που ασχολήθηκε επιστημονικά και με το ζήτημα της γλώσσας σε τρία τουλάχιστον δοκίμια⁵. Στην πρώτη αυτή προσπάθεια ταξινόμησης ο Κονεμένος διακρίνει έξι κατηγορίες επωνύμων:

- 1) Επώνυμα που έγιναν από βαπτιστικά ονόματα ή τα υποκοριστικά τους, με διάφορες καταλήξεις (-πουλος, -όπουλος, -όγλου, κλπ.).
- 2) Δηλωτικά οικογενειακής καταγωγής, με τις καταλήξεις -άδης και -ίδης, καθώς και τα ίδια με το πρόθεμα καρα-.
- 3) Επώνυμα δηλωτικά προέλευσης ή καταγωγής, καθώς και ξένα.
- 4) Επώνυμα από κύρια ονόματα, σε σύνθεση με διάφορα επίθετα.
- 5) Δηλωτικά επαγγέλματος.
- 6) Επώνυμα από επίθετα και μετοχές.

Η προδρομική αυτή δουλειά, πολύ χρήσιμη κυρίως γιατί ανοίγει ένα δρόμο, δεν αρκεί φυσικά σήμερα για την κατάταξη και μελέτη των επωνύμων. Στο Αρχείο Βυζαντινών και Νεοελληνικών επωνύμων του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης το υλικό κατατάσσεται και ευρετηριάζεται με δύο τρόπους. Ο πρώτος είναι με βάση το σημασιολογικό περιεχόμενο των επωνύμων. Ο δεύτερος με βάση τη γραμματική μορφή τους και τις παραγωγικές καταλήξεις τους^{6,7}. Δειγματοληπτικά, μια σημασιολογική κατηγορία είναι τα επώνυμα που δείχνουν κακές ψυχικές ιδιότητες, λ.χ. Αγέλαστος, Άγριος, Κλάψας, Μαλωσάρης, Πονηρός. Μια γραμματική κατηγορία είναι τα επώνυμα σε μετοχή παθητικού παρακειμένου, όπως: Αντρειωμένος, Καψωμένος, Ψημμένος, Χαϊδεμένος⁷.

Μια άλλη ταξινόμηση που προτείνεται από τον Α. Σιδέρη⁸ αναφέρει 16 κατηγορίες προέλευσης των επωνύμων. Κατά την ταπεινή γνώμη ενός ερασιτέχνη η προτεινόμενη αυτή ταξινόμηση αν και καλύπτει πολύ μεγάλο αριθμό επωνύμων, δεν εξαντλεί όμως τη συστηματική τους κατάταξη, ενώ είναι και αρκετά πολύπλοκη. Οι κατηγορίες που προτείνει ο Σιδέρης είναι οι ακόλουθες:

- 1) Κύρια ονόματα ως επώνυμα. Τα ονόματα μπορεί να έχουν προέλευση αρχαιοελληνική, από την Παλαιά Διαθήκη, από νεοελληνικούς λαϊκούς τύπους ή από ξένα ονόματα: Αγαθοκλής, Διομήδης/Αβραάμ, Σολωμός (Σολωμών)/Αβραάμ, Αποστόλης/Αλιμπέρτης, Αυγουστής, Καίσαρης.

Στα ονόματα αυτά μπορούν να προστεθούν κατά τον Α. Σιδέρη, 14 τάξεις καταλήξεων, σε 34 τουλάχιστον καταληκτικές παραλλαγές*. Καταλαβαίνει κανείς με όλους τους πιθανούς συνδυασμούς τι απίθανος επωνυμικός πλούτος μπορεί να προκύπτει.

- 2) Μητρωνυμικά, που υποδηλώνουν μια πρώιμη ορφάνια, λ.χ. Βασιλαίνας, Ελένης, Χρυσάνθης.
- 3) Με δύο κύρια ονόματα, λ.χ. Αγγελογιώργος, Κωστοβασίλης. Σημειώνουμε εδώ πως διπλά βαπτιστικά ονόματα συνηθίζονται στην Κεφαλλονιά (Γερασιμάγγελος, Σπυράγγελος, Αγγελοδιονύσης κλπ.) όπου γενικώς δίνονται περιέργα βαπτιστικά**.
- 4) Κύρια ονόματα σύνθετα με επίθετα, λ.χ. Καλογιάννης, Καχογιάννης, Βλαχογιάννης, Χονδρογιάννης.
- 5) Ονόματα σύνθετα με λέξεις δηλωτικές σχέσεων, ιδιοτήτων, επαγγέλματος, καταγωγής, αντικειμένων, ζώων, φυτών κλπ. Π.χ. Αλευρογιάννης, Γυφτοδήμος, Λυκομήτρος, Αρκουδογιάννης.
- 6) Επίθετα και μετοχές, λ.χ. Ανευλαβής, Γκαρδιακός, Συνετός.
- 7) Επίθετα που δηλώνουν τόπο καταγωγής ή προέλευσης, μέσα ή έξω από την Ελλάδα, λ.χ. Ζακυνθινός, Βραχωρίτης (Βραχώρι=Αγρίνιο), Μαλακασιώτης, Μαλανδρινός, Κυπραίος και Κυπριώτης, Ολλανδέζος κλπ.
- 8) Ονόματα προερχόμενα από επαγγέλματα, λ.χ. Σπετσιέρης, Ράπτης, Τσαγκάρης, Ναλμπάντης (=πεταλωτής), Σιδεράς, Καρεκλάς.

* Οι 14 τάξεις καταλήξεων και οι 34 παραλλαγές των καταληκτικών τύπων είναι οι ακόλουθες: -άκης, -άκος, -ικος, -πουλος, (-όπουλος), -ίδης, -ούλης, (-ούλας, -ούλος, -ούλιας), -ούσης, (-ουτσης, -ουσσος, -ουτσος), -ουνης (-ουρης, -ουρος, -ουκος, -ιρης, -ερης), -έλλης, (-έλλος, -έλλας, -ηλος, -ίλλης, -ίλλος), -εσσης (-εσσος, -ετης, -ετσης), -ινος, (-ινης), -ογλου, -ας (-εας, -αρης, -αρος), -άδης (-αδος, -ατης, -ατος). Μπορούμε εδώ προχειρώς να προσθέσουμε τις Κυπριακές καταλήξεις γενικής ενικού σε -ου, -ους, -εους (π.χ. Νικολάου, Σωκράτους, Αγαθοκλέους), τις καταλήξεις σε -ουδης (από το υποκοριστικό σε -ούδι λ.χ. Νικολούδι -Νικολούδης, Αχιλλεούδης κλπ.) ενώ φυσικά ισχύουν και πολλές από τις προαναφερθείσες – και όχι μόνο αυτές.

** Μερικά από αυτά τα περιέργα βαπτιστικά είναι ονόματα μεγάλων ανδρών. Και δεν αναφέρομαι σε ονόματα διαπρεπών Ελλήνων μόνο, όπως λ.χ. Ρήγας ή Βενιζέλος καθώς αυτό συνέβαινε και σε άλλα μέρη στην Ελλάδα. Αλλά και σε ονόματα διαπρεπών ξένων επιστημόνων. Έχω θείο με βαπτιστικό όνομα Μετσνικόφ, από τον διάσημο Ρώσο επιστήμονα και γνωρίζω άλλη συμπατριώτισσα με το όνομα Ζολιό, προς τιμή της επιστήμονος Ζολιό-Κιουρί. Ακόμα υπήρχαν – υπάρχουν ονόματα από λέξεις που εντυπωσίαζαν τους γονείς των παιδιών. Λόγου χάριν εξαδέλφη της μητέρας μου βαπτίστηκε Φρούλαιν, από την προσφώνηση Γερμανίδας παιδαγωγού που εργαζόταν στην Κεφαλλονιά. Περιέργα βαπτιστικά δίνονται και σε στιγμές έξαρσης των πολιτικών παθών. Σε εποχές αντιπαράθεσης βασιλείας-δημοκρατίας μερικά κορίτσια βαπτίστηκαν Δημοκρατία. Σε πολλά μέρη της Ελλάδας παιδιά βαπτίστηκαν τη δεκαετία του 40 με τα ονόματα Λαοκράτης και Λαοκρατία, αλλά και Στάλιν και Σταλίνα. Αντιθέτως κορίτσια σε παιδουπόλεις έπαιρναν το όνομα Φρειδερίκη, προς τιμή της τότε βασίλισσας. Τη δεκαετία του 60, παιδί στην Πάτρα βαπτίστηκε Χρυσοτόφ (αργότερα έγινε Χρήστος).

- 9) Ονόματα που δηλώνουν τίτλους, αξιώματα, βαθμούς, υπηρεσίες πολιτικές, στρατιωτικές ή εκκλησιαστικές, με προέλευση Βυζαντινή, Φράγκικη, Σλαβική, Τουρκική, Αλβανική ή Νεοελληνική. Παραθέτουμε ενδεικτικώς ορισμένα τέτοια ονόματα. Πολιτικές υπηρεσίες: Αγάς, Πασ(σ)άς, Βεζύρης (-ογλου), Πρόεδρος, Προέδρου κλπ.

Στρατιωτικές υπηρεσίες: Στρατιώτης, Σολδάτος (=στρατιώτης), Καβαλιέρος (= ιππότης), Καβαλιεράτος, Ταγματάρχης, Στρατηγός (-όπουλος), Μπαϊρακτάρης (= σημαιοφόρος), Σημαιοφορίδης κλπ.

Εκκλησιαστικές υπηρεσίες: Αναγνώστης, Διάκος (και τα σύνθετα Διακογιάννης, Διακοβασίλης, κλπ.), Παπάς (και όλα τα σύνθετα με βαπτιστικά ονόματα λ.χ. Παπανδρέας, Παπαβασίλης, Παπαγεώργης κλπ). Έξαρχος (-ου, -όπουλος, -έας), Σύγγελος (-άκης), Πριμικήριος, Μυρεψός, Ψάλτης Χατζής κ.λπ. Αλλά και Ντεβίσης, Ντεβίσογλου, Χότζας, Χοτζέας κ.ά.

- 10) Από ονόματα ζώων, λ.χ. Κατσίκας, Μέρμηγκας, Ποντικάκης, Σπάρος, Καρδερίνης, Φλώρος.
- 11) Από ονόματα φυτών, λ.χ. Ρεβύθης, Πουρνάρας, Πεπονής, Μπάμιας, Αγγούρης, Καρπούζας.
- 12) Από ονόματα αντικειμένων, λ.χ. Βελέντζας, Ποτήρης, Ματσόλας.
- 13) Δηλωτικά συγγενικών δεσμών, λ.χ. Εγγονόπουλος, Γιόκας, Γαμβρός, Γαμβρούλης κλπ.
- 14) Από αφηρημένες λέξεις, επιρρήματα, φράσεις, λ.χ. Πιστεύος, Πολυκαλάς, Σαφός, Παβουγαδές.
- 15) Από ονόματα πόλεων ή τοπωνύμια, λ.χ. Πρέβεζας, Σάμης, Κέρκυρας, Λιδωρίκης.

ΕΠΩΝΥΜΑ ΔΗΛΩΤΙΚΑ ΙΑΤΡΙΚΟΥ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΟΣ

Επώνυμα με ευρύτερα υγειονομική ή ειδικότερα ιατρική προέλευση είναι τόσα πολλά που έστω κι αν εντάσσονται σε κάποια από τις παραπάνω κατηγορίες (επαγγελματικά, δηλωτικά ιδιοτήτων κλπ), αξίζει να εξετασθούν και να αναπτυχθούν χωριστά. Σχεδόν θα μπορούσαν να αποτελέσουν μια ιδιαίτερη κατηγορία επωνύμων. Από αυτά άλλα είναι δηλωτικά επαγγελματικής ιδιότητας, άλλα αναφέρονται σε υγειονομικές συνήθειες, άλλα δείχνουν σωματική κατασκευή, άλλα δηλώνουν ανατομική παραλλαγή ή συγγενή ανωμαλία, άλλα αναφέρονται σε επίκτητες παθήσεις ή αναπηρίες.

Θα προσπαθήσουμε να καταγράψουμε και να ερμηνεύσουμε ορισμένα από τα επώνυμα αυτά ως μικρή συμβολή στον κλάδο της Ανθρωπωνυμίας. Το μελέτημα αυτό συμβάλλει επίσης στη μελέτη της ιστορίας και της λαογραφίας της ιατρικής και μάλιστα μέσα από εξωιατρικές καταγραφές.

Είναι γενικά σεβαστός ο αριθμός των νεοελληνικών επωνύμων που δηλώνουν κάποιο προγονικό επάγγελμα. Ας πάρουμε για παράδειγμα, χωρίς επιλογή ή κάποια ειδική κατάταξη, τα επώνυμα *Ψαράς, Χασάπης, Τσουκαλάς, Ράφτης, Τερζής, Κακ(κ)αβάς, Σαμαράς, Ναλμπάντης, Χαλκιάς, Καμινάρης, Τσαγγάρης, Παπάς, Διάκος, Υφαντής, Καφεντζής, Μαραγκός, Παπουτσής, Διδασκάλου, Νομικός, Ψωμάς, Ασβεστάς* και πολλά άλλα.

Από το επάγγελμα του γιατρού, επιστήμονα είτε εμπειρικού, παράγεται επίσης ένας σημαντικός αριθμός επωνύμων. Φέρνουμε για παράδειγμα τα εξής: *Γιατράς, Γιατράκης, Γιατράκος, Γιατρέλλης, Γιατρίνης, Γιατρόγλου, Γιατρομανωλάκης, Γιατροπούλης, Γιατρόπουλος, Γιατρουδάκης, Γιατρούλιας, Γιατρούσης*. Αντίστοιχα, σε λογιώτερο τύπο, υπάρχουν τα επώνυμα *Ιατράς, Ιατράκης, Ιατρέλλης, Ιατρίδης, Ιατρόπουλος, Ιατρού, Ιατρουδάκης, Ιατρούδης, Ιατρούλης*. Ας δούμε λεπτομερέστερα μερικά από τα πιο πάνω επώνυμα:

Γιατράκος: Μ' αυτό το επώνυμο συναντάμε βασικά τη μεγάλη οικογένεια της Λακωνίας, με γνωστότερους τους πέντε αδελφούς, εμπειρικούς γιατρούς και οπλαρχηγούς της περιόδου 1821. Θεωρείται, από μίαν αναπόδεικτη φήμη, πως κατάγονται από τον οίκο των *Medici* της Τοσκάνης και ότι στο εξελληνισμένο όνομά τους πρόσθεσαν τη μανιάτικη κατάληξη -άκος. Αρχετοί πρόγονοι κι απόγονοι τους άσκησαν την ιατρική, εμπειρική μα αξιόλογη. Μάλιστα είχαν ιδρύσει κατά τις αρχές του 19ου αιώνα και πρακτικό σχολείο ιατρικής και χειρουργικής που εκπαίδευσε αρκετούς εμπειρικούς από την περιοχή της Μάνης. Η παράδοση των *Γιατράκων* συνεχίστηκε μέχρι και το 1935, με τελευταίο τον «φουστανελά» *Μιχαλάκη Γιατράκο*. Από τους *Γιατράκους* της περιόδου της Εθνεγερσίας ο *Μιχαήλ* έφθασε στο βαθμό του χιλιάρχου, ο *Γεώργιος* στον βαθμό του υποστρατήγου, ο *Νικόλαος* στο βαθμό του συνταγματάρχου. Ο *Ηλίας* ή *Λιάκος* νοσήλευσε στο προσωρινό νοσοκομείο του Μυστρά εκατοντάδες τραυματίες, ενώ στο προσωπικό του ημερολόγιο, που δημοσίευσε ο *Ηλίας Παπαθανασόπουλος*^{9,10}, περιγράφει τα ονόματα 141 τραυματιών, το είδος του τραύμα-

τος και το είδος της θεραπείας. Πήρε το βαθμό του υποστρατήγου, ενώ εκλέχτηκε μετά την απελευθέρωση βουλευτής και πληρεξούσιος.

Με το ίδιο επώνυμο βρίσκουμε κι άλλους εμπειρικούς της ίδιας περιόδου, που όμως δεν σχετίζονται με την πιο πάνω οικογένεια¹⁰.

Γιατράκης, Γιατρέλλης: Η κατάληξη -άκης, συνηθισμένη των κρητικών και -έλλης, των λεσβιακών επωνύμων.

Ιατρός, Ιατρού: Το επώνυμο, που υπάρχει και σήμερα, συναντιέται συχνά και στην επαναστατική περίοδο, ως συνοδό κάποιου βαφτιστικού ονόματος. Αναφέρεται π.χ. *Βασίλειος Ιατρού*, εμπειρικός και οπλαρχηγός από την *Χαλανδρίτσα* της *Αχαΐας* και *Αλέξιος Ιατρού*, εμπειρικός γιατρός και φλεβοτόμος από την *Υπάτη*.

Ιατρόπουλος: Το «γιατρόπουλο» και η κατάληξη -όπουλος, δηλωτική των επωνύμων της Πελοποννήσου. Ο *Α. Γκιάλας* αναφέρει *Ιατρόπουλο Νικόλαο* από την *Καλαμάτα* που πολέμησε κατά του *Δράμαλη* και *Ιατρόπουλο Παναγιώτη* από την *Ανδρίτσα*, του οποίου η δράση ως θεραπευτική αναφέρεται τιμητικά από τον *Κολοκοτρώνη*¹¹. Ακόμα θα λέγαμε εδώ το επώνυμο *Ύπατρος* αν και νομίζουμε πως δεν απαντά σήμερα. Προέρχεται από τη λέξη *υπίατρος*, δηλωτική του στρατιωτικού βαθμού – κι είναι το όνομα ενός παπά και γιατρού, *υπίατρο* στον αγγλικό στρατό, που έγινε φιλικός κι είχε τραγικό τέλος¹².

Όμως εκτός από το «γιατρός» και με διάφορα άλλα ονόματα χαρακτηρίζονταν οι εμπειρικοί θεραπευτές της Ελλάδας: *κομπογιαννίτες, καλογιατροί, βικογιατροί, ματσουκάδες, σακουλ(ι)αράιοι*. Απ' αυτά έχουμε ακόμα σήμερα τα επώνυμα:

Κομπογιαννίτης: Η λέξη, σύμφωνα με τα ετυμολογικά λεξικά, προέρχεται από το *κομπώνω* (εξαπατώ, κοροϊδεύω) και *γιαννίτης* (ο γιαννιώτης, από τα Γιάννενα), μια και πολλοί από τους εμπειρικούς θεραπευτές ήταν από την *Ήπειρο* και ανήκαν σε οργανωμένη ομάδα με ιδιαίτερη συνηματική γλώσσα^{13,14}. Σύμφωνα με άλλη εκδοχή (*Ανδριώτης*) η λέξη προέρχεται από το *κομπώνω* και *γιαίνω* (θεραπεύω).

Ματσουκάς: Συχνά οι εμπειρικοί γιατροί που ήταν περιοδευτές κρατούσαν στο χέρι *ματσούκα* (ξύλο, ραβδί) είτε για να στηρίζονται στις πορείες τους είτε για την ασφάλειά τους. Ακόμα ήταν «εξοχώτατοι» (συνήθως έφιπποι και με συνοδούς) και «παρακατιανοί», ενώ κάποτε λέγοντας πως είναι σπουδασμένοι στην *Ευρώπη*^{14,15} καταχρώνταν και τον τίτλο του «ντοτόρου».

Ο γιατρός και ποιητής *Ιωάννης Βηλαράς** με την καυστική του σάτιρα παρέλαβε κι αυτός τους *ματσουκάδες* στο ποίημά του «*Ο Ματσούκας ή ο αυτοδίδακτος γιατρός*».

* Σύμφωνα με τη γνώμη και τη γραφή άλλων ορθότερος τύπος *Βιλαράς*, για τον οποίο βλέπε σε άλλο σημείο αυτής της μελέτης.

... Ο *Ματσούκας* οχ τα γίδια
εξημέρωσε στα ίδια
του *Ασκληπιού* παιδί
... *Οχ* τη φύση διδαγμένος
και *γιατρός* ξετελειωμένος
στης μητρός του την κοιλιά...¹⁶

Σπύρος *Ματσούκας*, *Ηπειρώτης* και προφανώς από γενιά εμπειρικών, ήταν ο αυτοσχέδιος ποιητής που με στίχους του εμπύχωνε τους μαχητές των Βαλκανικών πολέμων ή συγκέντρωνε βοήθεια από το κοινό για τον στρατό και τον στόλο. Εκτός από το *Ματσούκας* υπάρχει και το επώνυμο *Ματσούκης*.

Το επώνυμο *Ζαγορίσιος* ή *Ζαγοριανός* μπορεί βέβαια απλώς να δείχνει καταγωγή της οικογένειας. Όμως πιο πιθανό είναι να αναφέρεται σε εμπειρικό γιατρό καθώς παλαιότερα οι δύο έννοιες σχεδόν ταυτίζονταν. Ο Π. Αραβαντινός γράφοντας για το *Ζαγόρι* παρατηρεί: «Ομολογητέον δε ότι εκηλιδούτο οπωσούν το *Ζαγοριανόν* όνομα ένεκεν της εκφυήσεως των αυτοδιδάκτων ιατρών των καλουμένων *ματσουκάδων*, οίτινες περιφερόμενοι τας πόλεις, κόμας και χωριά [] κατέτρωγον το βαλάντιον των ευαπατήτων...»¹⁷.

Και ο *Ιωάννης Λαμπριδής*, *γιατρός* στο επάγγελμα, γράφει στα «*Ηπειρωτικά μελετήματα*»¹⁸ τα εξής για τους *Ζαγορίσιους*: «*Επικερδές επάγγελμα, ουχί όμως επαινετόν καθόλου, όπερ πολλοί Ζαγορίσιοι ησπάζοντο, ην του εμπειρικού ιατρού*». Οι *γιατροί* αυτοί, με συνθηματική γλώσσα, οργανωμένοι σε συντεχνίες περιόδευαν όλη σχεδόν τη Βαλκανική και «*εγένοντο παραίτιοι ου μικράς του Ζαγορίου μομφής...*».

Ο *Αλεξ. Σούτσος* στην κωμωδία του «*Άσωτος*», τα μέσα του περασμένου αιώνα, σατυρίζει τους επιστήμονες *γιατρούς*, στο στόμα ενός των οποίων βάζει:

*Δεν είμαι εγώ Ζαγοριανός να περπατώ στο δρόμο
με αλοιφάς, με έμπλαστρα, με βότανα στον ώμο
και με δοντάγραν, συριγγών και νυστεριών χαρχάλια
με το σαμουροκάλπακο να τρέχω στο κεφάλι,
να σκουίζω από το κουτσό και ψόφιο μου μουλάρι
– Καλός *γιατρός*, πουλώ ζωή, ποιος θέλει, ποιος θα πάρει...»¹⁹*

Θα ήταν άδικο όμως να μη σημειώσουμε ότι μεταξύ των αυτοδιδάκτων ή εμπειρικών αυτών θεραπειών υπήρχαν και αξιόλογοι άνθρωποι, δεξιότεχνες και ικανότατοι, με διάθεση βοήθειας για τον πάσχοντα συνάνθρωπο.

Σήμερα στον τηλεφωνικό κατάλογο Αθηνών υπάρχουν τα εξής σχετικά επώνυμα: *Ζαγορήσιος*, *Ζαγοριανάκος*, *Ζαγοριανός*, *Ζαγορίσιος* και *Ζαγορίτης*.

Όπως και το *Ζαγορίσιος* έτσι και τα επώνυμα *Γιαννίτης*, *Γιαννιώτης* και *Ιωαννίτης* μπορεί να είναι ενδεικτικά καταγωγής. Οι παλαιότερες όμως οικογένειες με αυτό το όνομα προέρχονται από κάποιον λαϊκό θεραπευτή της Ηπεί-

ρου, από κάποιον «*κομπογιαννίτη*». Ο *Ζακυνθινός* *Σαβόγιας Ρούσμελης** που έγραψε περί τα μέσα του 18ου αιώνα την «*Κωμωδία των ψευτογιατρών*» τους αναφέρει ως «*γιατρούς Ιωαννίτες*»²⁰.

*Εμείς σ' ότι λογής *γιατρεία* είμαστε και μπορούμε
να δείξουμε την τέχνη μας, τούτο μπορώ να πούμε.
Σε σπλήνα, μάτια και αυτιά, φλάτα, ποδάγρα και άλλα
σιάτικα, και σε νεφρά, βγαλσίματα μεγάλα,
σε μαλαθράκη, εις κάνκαρο, 'ς μελαγχολία κ' εις χρήσι...*

Κι ο *Αριστοτέλης Κουρτίδης* στο διήγημά του «*Ο Πυρπολητής*», *γιαννιώτες* τους αναφέρει. Όταν ο ταυματισμένος *πυρπολητής* διώχνει τον *Εγγλέξο* *γιατρό* που ήθελε να του ακρωτηριάσει το χτυπημένο πόδι, λέει στον *καπετάν Κριεζή*:

«*Κάλλιο να πεθάνω, καπετάνιο μου, παρά να ζω μισός, προιονισμένος, ανώφελος. Για ολάκερος γιά καθόλου. Δεν τον θέλω τον Εγγλέξο. Ένας Γιαννιώτης είν' εδώ, μακάρι να πεθάνω στα χέρια του, αυτόν θέλω...*»²¹.

Σήμερα διασώζονται ακόμα τα επώνυμα *Γιαννιώτης* και *Ιωαννίτης*.

Ένα σπάνιο όσο και περιεργό επώνυμο που ακόμα διασώζεται, προέρχεται από μία από τις επωνυμίες των πρακτικών *γιατρών*. Πρόκειται για το επώνυμο *Καταφιανός*, εφθαρμένο τύπο του *Καταφαγιανός*. Κατά τον *Βαβαρέτο*¹⁴ (και άλλους πριν από αυτόν) *καταφιανοί* ή *καταφαγιανοί* ήταν οι ηπειρώτες εμπειρικοί «*διότι αναιδώς κατέτρωγον το βαλάντιον των ευαπατήτων*». Όπως ο ίδιος αναφέρει, κατ' άλλους η ονομασία ήταν *Καταφυγιανός*, επειδή αυτοί οι εμπειρικοί αποτελούσαν καταφύγιο των πασχόντων. Ίσως όμως η τελευταία αυτή προσωνυμία να προέρχεται από την τοποθεσία *Καταφύγι*, τόπο καταφυγής σε δύσκολες περιστάσεις. Σήμερα δεν βρήκα σε τηλεφωνικούς ή άλλους καταλόγους ονομάτων το επώνυμο *Καταφυγιανός*. Βρήκα όμως τα επώνυμα *Καταφύγης* και *Καταφυγιώτης*, που μάλλον – κατά τη γνώμη μου – δηλώνουν τόπο καταγωγής.

Επίσης δεν βρήκα το επώνυμο *Σακκουλιάρης*. Υπάρχουν όμως τα επώνυμα *Σάκουλας*, *Σακούλης*, *Σακούλιας*, *Σακουλιολιώργος* κλπ. σε γραφή με ένα και με δύο κ (κκ). Δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι η προέλευση είναι από το «*κουτί της Πανδώρας*», το *σακούλι* με τα πολυπληθή βότανα του φημισμένου *Βίκου* που κρατούσαν οι εμπειρικοί *Ηπειρώτες*. Όμως η πιθανότητα δεν μπορεί να αποκλειστεί.

* Η *Κωμωδία των ψευτογιατρών* αποτελείται από 1478 ιαμβικούς δεκαπεντασύλλαβους στίχους με πρόλογο και πέντε πράξεις, που διακωμωδούν καυστικά την τάξη των εμπειρικών του 18ου αιώνα. Διακωμωδούνται ακόμα τα ήθη και τα καθημερινά τρωτά της *Ζακυνθικής* κοινωνίας. Στο έργο που είναι γνωστό και ως «*Γιαννιώτες*» μνημονεύονται με θαυμασμό οι επιστήμονες *γιατροί* που τα χρόνια εκείνα προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στη *Ζάκυνθο*.

Δοττόρος ή Δεττόρος: Γιατροί που είχαν σπουδάσει στην Ευρώπη, συχνά στην Ιταλία, έφεραν με το πτυχίο τους και τον τίτλο του δοττόρου ή δεττόρου (Βενετικά *Dotor*, Ιταλικά *Dotore*, Γαλλικά *Docteur* κλπ.) δηλωτικό της δυνατοτήτάς τους και να διδάξουν. Από το τίτλο αυτό έχουμε τα επώνυμα *Δεττόρος* και *Δοττόρος*, *Δεττοράτος*, *Δεττοράκος* και *Ντετοράκης*. Δετόρο Ηλία, ιερέα και εμπειρικό γιατρό βρίσκουμε κατά την επανάσταση του '21 στη Γορτυνία, ενώ κάποιος Ντετοράκης ασκεί στην Κρήτη, στο Ηράκλειο, την ίδια περίοδο¹⁹. Αναφέρονται Δετόρος Αναγνώστης, εμπειρικός και πολεμιστής που πήρε μέρος σε μάχες κατά την επανάσταση του '21 και τραυματίστηκε στη μάχη του Λάλα, Δετόρος Ηλίας Γορτυνίος ιερέας και εμπειρικός γιατρός στο σώμα του Πλαπούτα²² και Δετόρος Κωνσταντίνος εμπειρικός που τραυματίστηκε κατά την πολιορκία της Τριπολιτσάς. Σε άλλες περιπτώσεις ο τίτλος μπορεί να μην ήταν πραγματικός και να ήταν αποκύημα των επαγγελματικών φιλοδοξιών κάποιου κομπογιαννίτη.

Φλεβοτόμος: Ο Φλεβοτόμος ήταν ένας από τους εξειδικευμένους εμπειρικούς οι οποίοι έκαναν αφαιμάξεις, κόβοντας κάποια μικρή φλέβα, για την πρόληψη ή τη θεραπεία νοσημάτων. Η φλεβοτομία – όπως και γενικότερα η με κάθε τρόπο αφαιμάξη – γινόταν συνήθως την άνοιξη για την πρόληψη των νόσων από «κακοχυμία»²³. Συχνότατα φλεβοτόμοι ήταν οι κουρείς. Στα 1835, με διάταγμα του Όθωνα της 25ης Μαΐου (ΦΕΚ 10/25-5-1835) και ύστερα από πρόταση του αρμόδιου υπουργού (τότε, Εσωτερικών) ρυθμίζονται οι προϋποθέσεις για την άσκηση του επαγγέλματος του φλεβοτόμου:

«Άρθρον 1ον. Όστις θέλει να μετέρχεται εις την Ελλάδα το επάγγελμα του φλεβοτόμου ανάγκη πάσα να έχη ιδιαίτερον άδειαν του κατά τόπον Επάρχου, την οποίαν ούτος θέλει δώσει μετά προσηγείσαν εξέτασιν του υποψηφίου από τινά παραδεγεμένον ιατρόν ή χειρούργου και κατά την περί τούτων δοθείσαν απόφασιν. Εκτός τούτου ο υποψήφιος είναι υπόχρεος να παρουσιάσει αποδεικτικόν ενός και ημίσεος χρόνου πράξεως, υπό την επιστασία αναγνωρισμένου τινός ιατρού ή χειρούργου»²⁴.

Το άρθρο 2 ρύθμιζε άλλες δεξιότητες που έπρεπε να διαθέτει ο φλεβοτόμος. Η εξειδίκευση έφυγε, το επώνυμο έμεινε...

Το επώνυμο Φλεβοτόμος υπάρχει στην Πελοπόννησο, σε νησιά του Αιγαίου και στη Ζάκυνθο, ίσως δε και σε αρκετά άλλα μέρη. Απαντάται επίσης και ως *Φλεμοτόμος*. Αναφέρεται Πέτρος Φλεβοτόμος γιατρός, που σπούδασε στην Ιταλία και στη Γαλλία και τιμήθηκε από τις ακαδημίες Βολωνίας και Πίζας. Διακρίθηκε ως γιατρός στη Ζάκυνθο όπου εργάστηκε και αναφέρεται σημαντική δραστηριότητά του κατά την επιδημία χολέρας του 1855. Ο ίδιος έκανε αρκετές επιστημονικές ανακοινώσεις στην Ιατροχειρουργική Εταιρεία της Ζακύνθου.

Βασινάρης και Βασιναίος: Και τούτο το επώνυμο αναφέρεται σε μία από τις εξειδικεύσεις της ιατρικής. Ο εμβολιασμός κατά της ευλογιάς (κάτι γνωστό στην Ελλάδα πολλά χρόνια πριν την ανακάλυψη του δαμαλισμού από τον Jenner)²⁵ γινόταν πάλι από ειδικούς που λεγόταν βασιναίρηδες: «Επαπειλεί ημάς ήδη και το θανατηφόρον πάθος της ευλογιάς, ακουόμενον εις τα πλησιό-

χωρα μέρη της επαρχίας μας», γράφουν το 1822 οι έφοροι της Καλαμάτας στους Υδραίους, παρακαλώντας τους να πείσουν «τον εις τα αυτόθι κ. Γεώργιον Αλμπέρτην Βατζινάρην εις το να έλθει εδώ παρεχόμενος ημίν διά του της βατζίνης κεντρίσματος την δυνατήν βοήθειαν»¹⁰. Οι βασιναίρηδες ήταν και αυτοί εμπειρικοί, ενώ εμβολιασμό μπορούσαν βεβαίως να εκτελούν και οι γιατροί (παθολόγοι) και οι χειρουργοί. Με διάταγμα του Όθωνα (ΦΕΚ 15, 11-5-1835) ο εμβολιασμός κατά της ευλογιάς έγινε υποχρεωτικός, ενώ αποφασίστηκε ο διορισμός ενός εμβολιαστή (βασιναίρη) κατά νομό, με μισθό 1000 δραχ. ετησίως²⁴. Επίσης με το ίδιο διάταγμα καθιερώθηκε ο τύπος του πιστοποιητικού που έπρεπε να χορηγεί ο εμβολιαστής καθώς και οι άλλες υποχρεώσεις τις οποίες είχε, όπως λ.χ. η παρασκευή της δαμαλείου λύμφης, ο εφοδιασμός με αυτή των γιατρών, η εκτέλεση εμβολιασμών, η χορήγηση πιστοποιητικών κ.λπ. Τα παραγγέλματα προς τους εμβολιαστές είχε συντάξει το Ιατροσυνέδριο, στο οποίο μετείχαν οι γνωστότεροι γιατροί της εποχής.

Βδελλάς, Αβδελλάς, Βδελλόπουλος, Αβδελλόπουλος, Αβδελλίδης: Τα επώνυμα αναφέρονται σ' εκείνους που ασχολούνταν με τη συλλογή, διατήρηση, πώληση και εφαρμογή βδελλών. Οι βδέλλες, είδος σκωλήκων που ζουν σε βάλτους, έχουν την ιδιότητα να προσκολλώνται σε ζώα και ανθρώπους και να ρουφούν αίμα. Ήταν σε μεγάλη χρήση σχεδόν μέχρι τα μέσα του αιώνα μας¹³. Συχνά πωλούνταν σε κουρεία αλλά και σε φαρμακεία διατηρούμενες σε μεγάλα βάζα με γλυκό νερό. Η βδέλλα εφαρμοζόταν σε θέσεις κακώσεων ή σε υγιείς περιοχές για αφαιμάξη. Τα χρόνια του Όθωνα με ειδικό διάταγμα απαγορεύτηκε η εξαγωγή τους, καθώς υπήρχε φόβος να λείψουν από το θεραπευτικό οπλοστάσιο των υγειονομικών της Ελλάδας²⁴. Αξίζει να πούμε πως η επίσημη ιατρική στην Ελλάδα και διεθνώς είχε σε μεγάλη χρήση τις αφαιμάξεις με βδέλλες. Και πάλι μπορούμε να πούμε πως αν και η θεραπευτική αυτή πρακτική εξέλειψε, το επώνυμο επεβίωσε για να μας τη θυμίζει.

Άλλα επώνυμα: Στο χώρο της λαϊκής ιατρικής υπήρχαν και άλλες εξειδικεύσεις. Οι ασχολούμενοι με την ανάταξη των καταγμάτων (ορθοπεδικοί) λέγονταν *τζεράχοι*. Αυτοί που εξόρκιζαν τα στοιχεία ή τη δαιμονική συνεργία που προκάλεσε την αρρώστια λέγονταν *ζουδιαραίοι ή νεραδιάρηδες*. Αυτός που θεράπευε τη λύσα λεγόταν *λυσσάρης* κι αν ήταν γυναίκα λυσσαρίνα. «Λυσσαριά» ως τοπωνύμιο υπάρχει ακόμα στην περιοχή της Χαλανδρίτσας Αχαΐας και υποδηλώνει τον τόπο που κατοικούσε γυναίκα που θεράπευε τη λύσσα²⁵. Αυτός που ασχολείτο με τη συλλογή βοτάνων ήταν ο *βοτανάκιος*. Από αυτές τις εξειδικεύσεις έχουμε τα επώνυμα: *Τζεράχης, Ζούδιαρης και Ζούδης, Λυσσάρης και Λυσσαρίδης, Βοτανόπουλος κ.ά.*

Το επώνυμο *Θεράπος* θεωρείται κατά τον Α. Σιδέρη⁸ επαγγελματικό. Κατά τη γνώμη μας όμως δεν αποδίδεται γενικότερα σε θεραπευτές, όπως θα μπορούσε κανείς να υποθέσει. Νομίζουμε πως προέρχεται από το βαφτιστικό όνομα *Θεράπων*. Ενδιαφέρον όμως είναι το γεγονός ότι το γεγονός ότι το όνομα αυτό δίνεται ως βαφτιστικό σε βρέφη που ύστερα από βαριά αρρώστια ανάρρωσαν, υποτίθεται, με τη βοήθεια των υπερφυσικών δυνάμεων. Το πνεύμα της ονοματοθεσίας αυτής είναι μαγικό-αποτρεπτικό και εκτός από το *Θεράπων* δίνονται και άλλα ονόματα που θα δούμε σε επόμενες σελίδες.

Τα επώνυμα *Σπετσέρης*, *Σπετσερόπουλος* αποδίδονται σε φαρμακοποιούς και στους απογόνους τους. Είναι λέξη με λατινική προέλευση, που με μικροδιαφορές υπάρχει σ' όλες τις ιταλικές διαλέκτους. Η λέξη αναφέρεται και σε δημοτικά τραγούδια:

*Δεν μπορώ μανούλα μ', δεν μπορώ
σύρε να φωνάξεις το γιατρό
το γιατρό και τον σπετσέρη
με τα φάρμακα στο χέρι.*

Υπάρχουν επίσης επώνυμα παραγόμενα από τη λέξη φάρμακο. Πρόκειται για τα επώνυμα *Φαρμακάς*, *Φαρμακίδης*, *Φαρμακόπουλος*, *Φαρμακόρης*, *Φαρμακούλας*. Ενώ από τη λέξη φαρμάκι, πιθανώτατα, παράγονται τα επώνυμα *Φαρμάκης* και *Φαρμακευτής*.

Μαμ(μ)ής: Μητρωνυμικό επώνυμο που υποδηλώνει το γιο ή τον απόγονο της μαμής. Η μαμή, ένα από τα προσφιλή πρόσωπα της ιατρικής λαογραφίας, ήταν μια πρόθυμη εμπειρική, μόνιμος κάτοικος του χωριού σε αντίθεση με τους περιοδεύοντες κομπογιαννίτες, που βοηθούσε όχι μόνο σε τοκετούς και γυναικολογικές παθήσεις, αλλά και σε πολλές άλλες περιπτώσεις²⁶. Εκτός από το Μαμ(μ)ής υπάρχει επίσης και το επώνυμο *Μαμμόπουλος*.

Το ότι τα περισσότερα από τα επώνυμα αυτά έχουν προέλευση από τη λαϊκή ιατρική είναι αυτονόητο. Τότε που οι επιστήμονες γιατροί δεν επαρκούσαν και οι εμπειρικοί (σοβαροί ή αγύρτες) είχαν την ευθύνη της υγείας του κόσμου, τότε φτιάχνονταν τα επώνυμα και καθιερωνόταν η μονιμοποίησή τους. Σήμερα ανάλογες διεργασίες δε γίνονται και η σπάνια αλλαγή επωνύμου διέπεται από συγκεκριμένες νομικές διαδικασίες.

ΕΠΩΝΥΜΑ ΑΠΟ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΥΝΗΘΕΙΕΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ

Συνήθειες υγειονομικού χαρακτήρα σχετιζόμενες με τη γέννηση και την περιγεννητική φροντίδα του παιδιού μπορεί να καταλήξουν σε όνομα ή παρωνύμιο, το οποίο μπορεί και να διατηρηθεί ως προσαγορευτικό ή και να αντικαταστήσει το κύριο όνομα. Κι ακόμα μπορεί να παραμείνει ως οικογενειακό όνομα για τους απογόνους. Αναφέρουμε ενδεικτικές περιπτώσεις.

Μητέρα της οποίας, από κακή της τύχη, της πέθαιναν τα παιδιά σε βρεφική ηλικία, έπρεπε ν' αλλάξει την τύχη του παιδιού της «πουλώντας» το σε άλλη μάνα. Βεβαίως και η πώληση και η αγορά και το τίμημα ήταν εικονικά, για να «ξεγελάσουν το χάρο». Η αγοράστρια, λίγο μετά την «αγορά» εμπιστευόταν το παιδί στη φυσική του μάνα, τάχα για να το αναστήσει, αφού μετά την πώληση το παιδί δεν της ανήκε.

Η συνήθεια μαρτυρείται από διάφορα μέρη στην Ελλάδα λ.χ. Πελοπόννησο, Στερά Ελλάδα, Θράκη, Ιόνια νησιά, Κρήτη και αλλού. Το ίδιο συνηθιζόταν και στον εξωελλαδικό Ελληνισμό. Ο Σωτηριάδης²⁷ περιγράφει το έθιμο όπως τηρείται στην Πάφο της Κύπρου. Η συμβολική αγοραπωλησία γίνεται για προσυμφωνημένο ευτελές ποσό. Λίγο μετά την «αγοραπωλησία» η «αγοράστρια» επιστρέφει το παιδί στη μητέρα του:

— *Θέλεις να μου βυζάννεις το μωρό μου και να το τατέβρεις;*

— *Μάλιστα θέλω, απαντάει η μητέρα.*

— *Και πόσα θέλεις; την ξαναρωτάει η αγοράστρια.*

— *Πέντε ριάλια το μήνα!... απαντάει πάλιν η μητέρα.*

Τότε η μητέρα παραλαμβάνει το παιδί της, η δε αγοράστρια την πληρώνει για το θήλασμα του μωρού με το συμβολικό τούτο ποσό μέχρι τον απογαλακτισμό του.

Έτσι μ' αυτό τον τρόπο, πιστεύουν πως το παιδί τούτο θα γλυτώσει το θάνατο...

Και φαίνεται πως – άσχετα με ποιον τρόπο – κάποια παιδιά γλυτώνουν. Το παιδί που θεωρείται ότι σώθηκε μ' αυτό τον τρόπο παίρνει το παρωνύμιο «πουλημένος», *πούλος*, «αγοραστός», ή «αγοραστή» και «βρετός», επειδή «βρέθηκε». Από τα παρωνύμια αυτά βγήκαν και τα σχετικά επώνυμα. Που σημαίνει, συν τους άλλους, ότι τα παιδιά αυτά όχι μόνο επέζησαν, αλλά και μεγάλωσαν και δημιούργησαν απογόνους. Ο Σπύρος Μαρκεζίνης στην ιστορία του²⁸ αναφέρει την περίπτωση ενός τουλάχιστον μεγάλου που κατάφερε να ξεφύγει, μ' αυτόν τον τρόπο, από τη μοίρα του. Πρόκειται για έναν άνθρωπο που μαζί με τη δική του άλλαξε και τη μοίρα της Ελλάδας: Τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Η μητέρα του Δέσποινα, έχοντας χάσει τρία παιδιά πριν από αυτόν, έβγαλε το τέταρτο παιδί της στο δρόμο έξω από το σπίτι. Προσυνεννοημένοι φίλοι «βρήκαν» το νήπιο και το έφεραν στους γονείς, που το «αγόρασαν» και το «υιοθέτησαν», «γλυτώνοντάς» το έτσι από τον θάνατο.

Μια άλλη υγειονομική συνήθεια που υπήρχε με μικρές παραλλαγές σε όλη την Ελλάδα ήταν το «αλάτισμα». Το πασάλισμα δηλαδή του νεογέννητου με αλάτι, ώστε να μη γίνει μεγαλώνοντας «άνοστος» άνθρωπος. Η συνήθεια έκρυβε όμως και υγειονομικές σκοπιμότητες, καθώς το αλάτι ήταν ένα καλό αντισηπτικό για τις λοιμώδεις δερματοπάθειες που απειλούσαν το παιδί μέσα στις δεδομένες κακές υγειονομικές συνθήκες της εποχής. Τις παραλλαγές της συνήθειας και τη σχετική βιβλιογραφία μπορεί να αναζητήσει ο ενδιαφερόμενος σε παλαιότερη εργασία μας²⁹. Εδώ θα αναφέρουμε μόνο ότι η συνήθεια του αλατίσματος περιγράφεται και από περιηγητές και από λογοτέχνες. Ο Rodd την αναφέρει στο βιβλίο του «*Εθίμα και Παραδόσεις της Νέας Ελλάδας*» που βγήκε στο Λονδίνο στα 1892³⁰. Και ο Παπαδιαμάντης την αναφέρει στο διήγημά του «*Φώτα, Ολόφωτα*»³¹, όπου περιγράφοντας το τελετουργικό πρώτο πλύσιμο του νεογέννητου, αναφέρει και ότι έπρεπε μ' αυτό να ξεπλυθεί το αλάτι με το οποίο το είχαν πασπαλίσει.

Και από τη συνήθεια αυτή έχει προκύψει – ένα τουλάχιστον – επώνυμο. Προκειται για το Στερεοελλαδίτικο επώνυμο *Ξανάλατος* που υποδηλώνει τον ξανά (διπλά) αλατισμένο. Σύμφωνα με την τοπική συνήθεια το μωρό, μετά τη γέννησή του, αλατίζεται από τη μαμή. Κάποτε ο τοκετός έγινε πριν την άφιξη της μαμής, το παιδί αλατίστηκε κανονικά και σπαργανώθηκε. Μετά την άφιξη της η μαμή, για να μην πάει άδικα ο δρόμος και χαθεί η αμοιβή, ξεσπαργάνωσε, έγδυσε και ξαναλάτισε το μωρό. Έτσι ως ξανά αλατισμένο το παιδί ονομάστηκε *Ξανάλατος*, όνομα που φέρουν ως σήμερα πολλοί από αυτή την οικογένεια.

Μια άλλη κατηγορία ονομάτων και επωνύμων έχει ως αρχή μεταφυσικού χαρακτήρα λαϊκές υγειονομικές αντιλήψεις. Σε παλαιότερο βιβλίο μας για την υγεία του παιδιού στη λαϊκή παράδοση²⁹ γράψαμε σχετικά με την ονοματοθεσία: «Τα περισσότερα από τα ονόματα που δίνονται στα παιδιά κατά τη βάπτισή τους – κάποτε και πριν από αυτή – έχουν να κάνουν με την οικογενειακή παράδοση. Είναι το όνομα ενός από τους παππούδες ή μιας από τις γιαγιάδες, σπανιότερα είναι το όνομα άλλου αξιομνημόνευτου συγγενή. Άλλες φορές η ονοματοθεσία οφείλεται στον εορτασμό κάποιου αγίου κατά την ημέρα της γέννησης του παιδιού, σε τάμα ή σε τοπική θρησκευτική παράδοση. Άλλοτε το συγκεκριμένο όνομα δίνεται για να τιμηθεί κάποιος ήρωας, κάποιος πολιτικός αρχηγός – ιδιαίτερα σε καιρούς έξαρσης των παθών, για να υποδηλωθεί ορισμένη πολιτική τοποθέτηση κ.λπ. Αναφέρουμε και σε άλλο σημείο αυτής της μελέτης ενδεικτικώς τα ονόματα Βύρων, Βενιζέλος, Λαοκράτης (ή Λαοκρατία).

Αλλά, ορισμένα βαπτιστικά ονόματα δίνονται στα παιδιά με υγειονομική σκοπιμότητα. Πρόκειται συνήθως για παιδιά ασθενικά ή άρρωστα, για παιδιά που αντιμετωπίζουν αιφνίδια και σοβαρά προβλήματα υγείας, για παιδιά που άλλα τους αδέρφια έχουν προηγουμένως χαθεί σε βρεφική ηλικία κι ακόμα για παιδιά που αεροβαφτίζονται».

Ο λαός πιστεύει στη μαγική και την αποτρεπτική του κακού δύναμη του λόγου. Στη δύναμη του λόγου πιστεύουν βέβαια και οι επιστήμονες και οι φιλόσοφοι, ανάγοντας όμως σε άλλα επίπεδα τη δύναμη αυτή αλλά και ευρύνοντας ή διαφοροποιώντας την έννοια του λόγου. «Εν αρχή ην ο λόγος», άλλω-

στε και «ο λόγος ην ο Θεός». Ο λαϊκός άνθρωπος λοιπόν πιστεύει πως ένα σωστό όνομα που δίνεται στην κατάλληλη στιγμή μπορεί ν' αλλάξει την τύχη ενός ανθρώπου, να παρέμβει ακόμα και στις μοίρας τα γραμμένα. Μ' αυτή τη σκέψη και μ' αυτή την πίστη συχνά ονοματοθετεί.

Τα ονόματα που δίνονται στις περιπτώσεις αυτές δείχνουν αποτρεπτική, οιωνιστική διάθεση. Το όνομα *Θεράποντος*, λ.χ. που προέρχεται από το *Θεράπων* υπονοεί ευχή θεραπείας από τη νόσο. Το όνομα *Ακίνδυνος* υποδηλώνει την επιθυμία να πάψει κάθε κίνδυνος για το παιδί.

Η Φραγκάκι³² αναφέρει για την Κρήτη και τα ονόματα *Δράκος*, *Αμιράς*, *Σαρακηνός*, *Στέργιος*, *Στερεός* και για τα κορίτσια τα ονόματα *Στερεώ* και *Σταματία*. Με την ευχή μακρού βίου δίνονται και τα ονόματα *Ζήσης* και *Ζήσιμος*, *Πολύβιος*, *Πολυζώης* και *Πολυχρόνης*. Σε άλλες περιοχές έχουμε και το όνομα *Στεργιανή* ως θηλυκό του *Στέργιος*.

Τα περισσότερα από τα βαπτιστικά αυτά ονόματα που υποδηλώνουν τον αγώνα για την εξασφάλιση της ζωής και της υγείας των παιδιών, έχουν αποτελέσει τη βάση για σειρά ολόκληρη νεοελληνικών επωνύμων. Ας δούμε αναλυτικότερα ένα από τα πιο πάνω βαπτιστικά ονόματα. Επιλέγουμε το όνομα *Δράκος*, που υποδηλώνει δύναμη και θεωρείται ότι απομακρύνει τους κινδύνους. Κατά το Βαγιακάκο τα ονόματα *Δράκος* και *Δρακούλης* απαντούν και ως βαπτιστικά και ως επώνυμα. Και επεξηγώντας τους δυο αυτούς τύπους γράφει:

Σήμερον εις τα πλείστα μέρη της Ελλάδος το αβάπτιστον αρσενικόν καλούν δράκον, το δε θηλυκόν δράκα, δράκω, δρακού. Λέγεται δε τούτο ως αλεξιτήριον και φυλακτήριον του βρέφους από πάσης βασκανίας. Είναι δηλ. το δράκος ευχετικόν του αβαπτίστου νηπίου, ίνα γίνη δράκος (ανδρείον) ώστε να μη επηρεάζεται από τα κακά πνεύματα κατά το διάστημα που θα μένη τούτο αβάπτιστον. Το προσηγορικόν τούτο ευχετικόν διατηρείται ενίοτε και μετά την βάπτισιν, παραμερίζον το δοθέν βαπτιστικόν, δια να καταντήση πλέον όνομα βαπτιστικόν και έπειτα επώνυμον»³³.

Τα ονόματα που παράγονται από την πιο πάνω ρίζα είναι: *Δράκος*, *Δρακούλης*, *Δρακάκης*, *Δράκαρης*, *Δράκης*, *Δρακίδης*, *Δράκινος*, *Δρακονταειδής*, *Δρακόντω*, *Δρακόπουλος*, *Δρακουδέλης*, *Δρακούσης*, *Δρακωτός*, *Δρακοντόπουλος*, *Δρακουλάκης*, *Δρακουλάτος*, *Δρακούλαρος*, *Δρακουλαράκος*, *Δράκουλας*, *Δρακούλιας*, *Δρακουλίδης*, *Δρακουλινάκος*, *Δρακουλάγγονας* και άλλα.

Την πρακτική και το πνεύμα αυτών των βαπτίσεων μας έχει διασώσει σε στίχους του ο ποιητής Γεώργιος Αθάνας*.

* Γεώργιος Αθάνας είναι το φιλολογικό ψευδώνυμο του ποιητή, Ακαδημαϊκού και πολιτικού Γεωργίου Αθανασιάδη-Νόβα (Ναύπακτος 1893-Αθήνα 1987). Έγραψε στίχους, πεζά και ιστορικά δοκίμια. Στα «Τραγούδια των βουνών» διασώζει (σε στίχους) πολύτιμες πληροφορίες για την καθημερινή ζωή των ορεισίων Ελλήνων.

Πολλά και δεν της έζησε, τόσα παιδιά, κανένα!
Του κάκου πήε σε γιάτρισσες και σε γιατρούς κοιτάχτη...
Στον Αϊ-Γιάννη τάζεται για την καινούργια γέννα:
— Ετούτο να της πρόκοβε κι όλο το βιος της στάχτη!

Λυκοχαβιές και χαϊμαλιά, δαιμονικό συντέλειο,
ευχές, ξορκολογήματα, παπά καλοπλερώνει...
Στην εκκλησιά το πέταξε την ώρα στο Βαγγέλιο,
το σήκωσα, το βάφτισα και τό ειπα: Πολυχρόνη³⁴!

Στους οκτώ στίχους του ποιήματος θα διακρίνουμε και μια σειρά από μέτρα αποτρεπτικά του θανάτου των βρεφών, σε μια εποχή που ούτε δυνατότητες ακριβούς διάγνωσης, ούτε θεραπευτικές προοπτικές υπήρχαν. Εδώ ο Αθάνας μας αναφέρει τις γιάτρισσες – προφανώς πρακτικές, και τους γιατρούς – πρακτικούς κατά πάσα πιθανότητα. Ταξίματα σε Αγίους, στην Παναγία, τον Χριστό, το Θεό τον ίδιο αναφέρονται από όλη την Ελλάδα. Ιδιαίτερος προστάτης Άγιος της βρεφικής ηλικίας θεωρείται ο Άγιος Στυλιανός, ενώ αναφέρονται Άγιοι που έχουν την ιδιότητα να θεραπεύουν συγκεκριμένα νοσήματα. Στον Άγιο Γιάννη έταζαν τα παιδιά για να «γιάνουν», κατά παρετυμολογία του ονόματος. Στο χώρο της μαγείας αναφέρονται οι «λυκοχαβιές», τα «χαϊμαλιά» και το «δαιμονικό συντέλειο». Η λυκοχαβιά είναι το πέρασμα του βρέφους από το στόμα του δέρματος (προβιάς) ενός λύκου. Τα χαϊμαλιά είναι αντικείμενα με αποτρεπτική-μαγική δύναμη, ενώ η επίκληση δαιμόνων υπονοεί την πρόκληση μαγικών τελετουργιών. Και, παρά την αντίφαση, αναφέρεται και ταυτόχρονη επίκληση των θείων δυνάμεων με ειδικές εκκλησιαστικές ευχές της επίσημης εκκλησίας μας, που αφορούν ειδικά στην παιδική ηλικία και είναι πολλές: «*Ευχή τη πρώτη ημέρα της γεννήσεως*», «*ευχή εις το παιδίον μεθ' ημέρας επτά εις το απολύσαι*», «*ευχή εις το κατασφραγίσαι το παιδίον τη ογδόη ημέρα*», «*ευχή εις τους παίδας καλοσκόπους*», «*ευχή όταν ο ιερεύς σταυροί πάθος νοσήματος*» κ.λπ.²⁹

Το πέταγμα μπροστά στην Ωραία Πύλη είναι μία ακόμα πανελλήνιου κύρους τελετουργία. Η ύπαρξή της μαρτυρείται όχι μόνο από τη Ρούμελη²⁴ αλλά και από την Κεφαλλονιά²⁹ και την Κρήτη³². Όποιος σηκώσει το παιδί πρέπει να το βαφτίσει. Και συνήθως του δίνει ένα από τα ονόματα που αναφέραμε: *Ζώης, Ζήσης και Ζήσιμος, Ζωή και Ζωήτσα, Πολυζώης* (ή στο λογιότερο *Πολύβιος*), *Χρόνης, Πολυχρόνης* αλλά και *Σώστης, Σώζων, Πανταζής* κ.λπ. Επίσης δίνεται το όνομα *Σιδέρης* ή *Σίδερος (Σαίδωρος)* επειδή η λέξη μοιάζει με σίδηρο και δρα ευχαιτικά για να είναι το παιδί γερό και «σιδερένιο». Το όνομα *Ρίζος* αποτελεί ευχή για να «ριζώσει» το παιδί.

Από τον μαγικό αυτό τρόπο προστασίας της ζωής και της υγείας του παιδιού και από τα ονόματα που αναφέρθηκαν έχουμε ένα πλήθος επωνύμων, διάσπαρτων ανά την Ελλάδα: *Ζώης (Ζωιόπουλος, Ζωιτόπουλος), Ζήσης, Ζήσιμος (Ζησιμάτος, Ζησιμόπουλος), Πολυζώης (Πολυζωγόπουλος, Πολυζωίδης* – όπως ο ακέραιος και αδιάβλητος συνάδελφος του Γ. Τερτσέτη στη δίκη του Θ. Κολοκοτρώνη), *Χρόνης (Χρονόπουλος, Χρονάκης), Πολυχρόνης (Πολυχρονόπουλος, Πολυχρονίδης, Πολυχρονιάδης).*

Πολυχρόνης Δημ. αναφέρεται Ηπειρώτης εμπειρικός γιατρός και από τους πρώτους φιλικούς. Αναφέρεται ακόμα και το επώνυμο *Πολύχρονος*. Στην Ήπειρο ο εμπειρικός Δ. Πολύχρονος αναφέρεται ως φίλος και σύγχρονος του Ιωαν. Βηλαρά και ευεργέτης της πατρίδας του. Άφησε και ανέκδοτο ιατροσόφιο, που διέσωσε σε άλλον χειρόγραφο κώδικα ο, επίσης εμπειρικός, ανηψιός του Αλέξανδρος Οικονόμου.

Στέργιος (Στεργίου, Στεργιόπουλος), Σιδέρης (Σιδηρόπουλος, Σιδεράτος), Σώζωντος, Ρίζος, Ριζόπουλος, Πανταζής, Πανταζάτος, Πανταζάκος, Πανταζόπουλος.

Στα επώνυμα αυτά θα πρέπει να προστεθούν κι όσα παράγονται από αυτά, κυρίως μετά από σύνθεση. Θα δώσουμε δείγματα μ' ένα μόνο συνθετικό, δηλωτικό επαγγέλματος-ιδιότητας: Παπάς. Έτσι έχουμε, πάντα ενδεικτικά, *Παπαζώης, Παπαζήσης, Παπαχρόνης, Παπαχροντόπουλος, Παπαστεργίου, Παπασιδέρης, Παπαρίζος* και πλήθος άλλα.

Η αποτροπή του κακού σύμφωνα με τη λαϊκή αντίληψη λειτουργούσε και εξακολουθεί να λειτουργεί και με άλλες λέξεις που θεωρείται πως περικλείουν μια μαγική δύναμη. Τη δύναμη της επιθυμίας. Όταν, λόγου χάριν, μια μάνα έχανε κατά τη γέννα ή κατά την περιγεννητική περίοδο ένα, δύο ή τρία κάποτε, παιδιά, προσπαθούσε να σταματήσει τη συμφορά προστάζοντας τον Χάρο: *Σταμάτα. Μ' αυτό το πνεύμα έβγαζε το επόμενο παιδί της Σταμάτη ή Σταμάτα και ζούσε με τη λαχτάρα να δει το κακό να σταματά. Την αντίληψη περιγράφει, διασώζοντας τις, η Πέπη Δαράκη σε λογοτεχνικό της κείμενο. Πρόκειται για το διήγημα «Αυτός» που περιέχεται στο βιβλίο «Μια σιωπηλή γυναίκα» και κυκλοφόρησε το 1995:*

«Ηρακλή θα το βγάλουμε, είτε ο άντρα της, όταν πάνω στο χρόνο η Ελπινίκη γέννησε το δεύτερο παιδί. [] Αλλά ο Ηρακλής, όπως με οδύνη ανακαλύπτανε οι γονείς του μέρα με τη μέρα, ήταν ένα παιδί καχεκτικό, με γερασμένο βλέμμα []

— Όχι άντρα μου, δεν θέλω να του δώσουμε το όνομά του Ηρακλή. Σταμάτη θα το βγάλουμε για να σταματήσει ο χάρος να μου παίρνει τα παιδιά. Ας είναι και ζαβό τούτο το αγοράκι, εγώ το θέλω, το αγαπώ» []. Ο Χάρος όμως δεν πειθάρχησε στην προσταγή της Ελπινίκης κι ας ήταν φως φανάρι τι ήθελε να του πει με το όνομα που έδωσε στο δεύτερο παιδί της...»³⁵

Κι όταν μετά με την τρίτη γέννα η άτυχη Ελπινίκη γέννησε κορίτσι, πάλι διαφώνησε με τον άντρα της για το όνομα.

«Σταμάτα» θα το βγάλουμε το κοριτσάκι μας. Και τό όνομά του θα το κεντήσω, εγώ, πάνω σ' όλα τα ρουχαλάκια του...»³⁵

Μα ούτε αυτό σταμάτησε το χάρο, που – ευτυχώς – άφησε τελικά στην Ελπινίκη το τέταρτο παιδί της. Το βιβλίο αυτό, με μνήμες των περασμένων δεκαετιών του αιώνα μας, κάνει συχνές λαογραφικού ενδιαφέροντος αναφορές στην ιδιαίτερη πατρίδα της Δαράκη, τη Λέσβο.

Κακό εθεωρείτο κι όταν η γυναίκα γεννούσε συνεχώς κορίτσια. Δεν θα σταθούμε στις κοινωνικές ρίζες της αντίληψης, καθώς αυτή ίσχυε παντού και

μέχρι πριν λίγα θα έλεγα χρόνια. Δεν θα σταθούμε στην προσπάθεια «θεραπείας» του κακού με «σερνικοβότανα» που έδιναν στη μάνα και διάφορες τεχνικές που συνιστούσαν στον πατέρα. Ήταν κι αυτά άλλες μέθοδοι αποτροπής της θηλεογονίας. Χρησιμοποιώντας πάντα την αποτρεπτική δύναμη του λόγου ο λαϊκός άνθρωπος έδινε στο κορίτσι το όνομα *Αγόρω* ή *Αγορίτσα*, εξορκίζοντας το φύλο του επόμενου παιδιού. Από το όνομα έχουμε το μητρωνυμικό *Αγορόπουλος*. Πρόσφατα συνάντησα το όνομα *Πεντεγιότισσα* (όχι *Πενταγιώτισσα*, από τους Πενταγιούς). Το όνομα προερχόταν από την Κεφαλλονιά, όπου συχνά χρησιμοποιούνται περίεργα και σπάνια βαφτιστικά*. Από την ίδια έμαθα την εξήγηση που δείχνει ότι και τα πολλά αγόρια – μόνο αγόρια – δεν ήταν η καλύτερη σύμπτωση. Ήταν το όνομα της γιαγιάς της, που – έκτο παιδί εκείνη – ακολούθησε πέντε γιους.

Σύμφωνα πάντα με τις λαϊκές αντιλήψεις των Νεοελλήνων, σημαντικό ρόλο στην προστασία της ζωής και της υγείας των παιδιών παίζει η παρέμβαση της θείας Χάριτος: το θέλημα του θεού, η χάρη της Παναγίας, η μεσιτεία των Αγίων. Μερικές φορές η ονοματοθεσία είναι αποτέλεσμα τάματος. Το παιδί παίρνει το όνομα του αγίου που εορτάζει την ημέρα που γεννήθηκε, ή το όνομα των αγίων – προστατών ή το όνομα ναών και μονών στους οποίους η μητέρα είχε κάνει τάμα για την ασφάλή γέννηση ή τη διάσωση από αρρώστια του παιδιού της.

Τα ονόματα αυτά είναι πάρα πολλά και δεν θα μπορούσε να εξαντληθούν σ' αυτό το κεφάλαιο. Ίσως και δεν θα είχε σκοπιμότητα. Θα αναφέρουμε όμως ενδεικτικά παραδείγματα. Προστάτης των παιδιών θεωρείται στην Ορθόδοξη παράδοση ο Άγιος Στυλιανός. Επιδίωξη των γονέων που δίνουν στα παιδιά τους το όνομά του είναι η επίκληση της χάρις του υπέρ τους. Άλλοτε το παιδί παίρνει το όνομα φημισμένου και θαυματουργού ναού της περιοχής. Ο Χαβιαράς³⁶ αναφέρει για τη Σύμη εκτός από το όνομα Στυλιανός τα ονόματα *Κοκκιμήδης* «επώνυμον μονυδρίου του Ταξιάρχου», *Λεμονήτισσα* (Ελεμηονήτισσα, «επώνυμον ναΐσκου της Θεοτόκου και όνομα κύριον γυναικών»), *Χαριτωμένη* (Κεχαριτωμένη, η γνωστή προσωνυμία της Θεοτόκου και όνομα κύριον και ναός στη Σύμη, όπου το όνομα είναι κοινότατο), *Ελέσα* (Ελεούσα, από επώνυμο ναΐσκων της Παναγίας), *Θαρρινός* (από ναΐσκο των Ταξιαρχών) κλπ. Αντίστοιχα επισημαίνουμε το όνομα *Τσαμπίκος* στη Ρόδο (όπου και ναός της Παναγίας του Τσαμπίκου), *Χρυσοβαλάντης*, και *Χρυσοβαλάντω* (για παιδιά γεννημένα με τη βοήθεια της Αγίας Ειρήνης Χρυσοβαλάντου στην Αττική) κ.λπ.

Όπως βλέπουμε από αντιλήψεις και πίστεις του λαού μας σχετικές με την προστασία της υγείας και την αποτροπή της νόσου και του θανάτου προέρχονται πλήθος βαπτιστικών ονομάτων και επωνύμων. Και, έστω κι αν λίγοι πια γνωρίζουν την προέλευση, οι λέξεις μένουν εκεί για να τη θυμίζουν.

* Βλέπε σχετικά σε άλλο σημείο αυτού του μελετήματος.

ΕΠΩΝΥΜΑ ΔΗΛΩΤΙΚΑ ΑΝΑΤΟΜΙΚΩΝ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΩΝ, ΠΑΡΑΛΛΑΓΩΝ ΚΑΙ ΑΝΩΜΑΛΙΩΝ ΔΙΑΠΛΑΣΕΩΣ

Πλήθος επωνύμων που προέρχονται από παρωνύμια υποδηλώνουν ανατομικό γνώρισμα (ή γνωρίσματα), παραλλαγές ή ανωμαλίες διαπλάσεως. Η συνήθεια αυτή δεν φαίνεται καινούρια. Αν σκαλίσουμε λίγο στην Ιστορία θα δούμε ότι ανάλογες συνήθειες αναφέρονται όχι μόνο στο μεσαιωνικό Βυζάντιο αλλά και στην αρχαία Ελλάδα. Είναι γνωστός ο μύθος του μάντη και θεραπευτή *Μελάμποδα*, του οποίου το όνομα προέρχεται από τους «μέλανας πόδας», τα μαύρα του πόδια. Κι ακόμη η μυθολογία μας λέει ότι ο τσοπάνης που βρήκε τον *Οιδίποδα* τον ονομάτισε έτσι εξαιτίας του πρηξίματος («οιδήματος») που είχε στα πόδια από το σφιχτό δέσιμο που τους είχε κάνει ο γονιός του. Και το όνομα *Κέφαλος* ίσως υποδηλώνει κάποιο μεγαλύτερο από τα συνηθισμένα κεφάλι. Στο Βυζάντιο το παρωνύμιο *Δακτυλάς* υποδηλώνει το άτομο με κάποιο ή κάποια δάχτυλα δυσανάλογα μεγάλου μεγέθους. *Δακτυλάς* ονομαζόταν ο ιστορικός του 9ου αιώνα Θεόδωρος Δαφνοπάτης. Το όνομα *Γεμιστός* ή *Πλήθων* υποδηλώνει τον ευτραφή άνθρωπο, κι έγινε ιδιαίτερα γνωστό στην ιστορία από τον διαπρεπή κάτοχό του Γεώργιο Γεμιστό. Ο πρωθυπουργός της Θεοδώρας ονομαζόταν *Λέων Στραβοσπόνδυλος*. Και ο γνωστός Πτωχοπρόδρομος αφιερώνει τα ποιήματά του στον αυτοκράτορα *Μαυροϊωάννη*, *Ιωάννη* στο όνομα και *μαυριδερό* στην όψη³⁷.

Ανάλογα φαινόμενα διαπιστώνονται και σε άλλες χώρες. Ένα μόνο παράδειγμα: Οι Καρολίδες (οι διάδοχοι του Καρλομάγνου) ονομάζονται Λουδοβίκος ο Ευσεβής, Κάρολος ο *Φαλακρός*, Λουδοβίκος ο *Τραυλός*, Κάρολος ο *Παχύς*. Τα επίθετα που έδωσαν οι σύγχρονοί τους, γράφει ο W. Durant, είναι χαρακτηριστικά και αφηγούνται την ιστορία³⁸.

Πάλι στα δικά μας τώρα. Κατά τον Ν. Ανδριώτη «και οι νεότεροι Έλληνες χαρακτηρίζουν τους συνανθρώπους τους σπανιότερα με επαινετικούς και συχνότερα με αδίστακτα σκληρούς και ειρωνικούς χαρακτηρισμούς σχετικούς με σωματικά, ψυχικά, ενδυμασιολογικά και επαγγελματικά γνωρίσματα που στην αρχή κυκλοφορούν ως «παρατσούκλι», σιγά-σιγά όμως γίνονται οικογενειακά ονόματα που οι άνθρωποι συνθηκολογώντας με την κοινωνία τα σηκώνουν σε όλη τους τη ζωή και τα κληροδοτούν στα παιδιά τους». Τέτοια παρατσούκλια αναφέρει ο Παπαδιαμάντης (και σε τι δεν είναι μέσα ο Παπαδιαμάντης;) σε διάφορα διηγήματά του. Ανάλογα παρατσούκλια κατά τον Ηλία Πετρόπουλο³⁹ έπαιρναν και οι «κουτσαβάκηδες», αλλά και οι αμαξιάδες της παλιάς Αθήνας – και πολλά από αυτά παρέμειναν ως οικογενειακά.

Τα επώνυμα που δηλώνουν σωματικά γνωρίσματα ή φυσιολογικές τους παραλλαγές σχετίζονται κατά κύριο λόγο με το πρόσωπο, ένα από τα πρώτα που αντικρύζουμε όταν κοιτάμε τον άλλο. Από το πρόσωπο αναφερόμαστε ιδιαίτερα στα επιμέρους στοιχεία που το απαρτίζουν, όπως τα μάτια, τα φρύδια, το στόμα, τη μύτη. Άλλα κύρια και χαρακτηριστικά γνωρίσματα των συνανθρώπων μας κατάλληλα για να τους ονομάσουν είναι το ανόστημα και το

πάχος. Ακόμα διάφορα μέρη του σώματος όπως οι μαστοί, οι γλουτοί, τα άκρα μπορεί να έχουν δώσει την ευκαιρία για τη δημιουργία ενός επωνύμου. Αναφέρουμε δειγματοληπτικά μερικά τέτοια επώνυμα.

Μάτια: *Μάτης, Αγγελομάτης, Μακρομάτης, Μαυρομάτης, Μαυροματάκης, Μαυροματάκος, Μαυροματίδης, Μαυροματόπουλος*, αλλά και *Καραγκιόζης*, που σημαίνει μαυρομάτης στα Τούρκικα, *Γαλανομάτης, Γαλανός, Γαλανόπουλος, Χονδροματίδης, Βοϊδομάτης, Καρδομάτης*. (Να θυμίσουμε εδώ την συχνή αναφορά στον Όμηρο κοσμητικών επιθέτων με ένα των συνθετικών τους αναφερόμενο στα μάτια. Η «γλανκώπις» είναι το συνθεότερο).

Φρύδια: *Φρυδάς, Γλυκοφρύδης, Μαυροφρύδης*.

Μύτη: *Μυταράς, Κοκορομύτης*.

Αυτιά: *Αυτιάς, Κουτσαύτης, Κοψαύτης* (και *Κουτσοφτας* στην Κύπρο), *Ασπρόφτας* κλπ.

Στόμα: *Αχειλάς και Χειλάς, Βοδροχειλάς και Βοδρόχειλος, Δοντάς, Κουτσοδόντης, Μαυροδόντης*. Στην Κέρκυρα αναφέρεται οικογένεια *Δόντη*, που διέθετε και οικόσημο⁴⁰. Επίσης *Τσούσης* είναι αυτός με τα προέχοντα χείλη, δηλαδή ο Χειλάς.

Άλλα σχετιζόμενα με το πρόσωπο:

α) Μουστάκια: *Μουστάκας, Μουστάκος, Μυστακόπουλος, Μουστακόπουλος, Μαυρομούστακος, Μουστακλής, Ρουσομουστακάκης*.

β) Γένεια: *Μούσης, Μουσάτος, Ψιλογένης, Στραβογένης, Μαυρογένης, Μαυρογενειάδης, Μαυρογενάκης, Μακρυγένης*.

γ) Μαλλιά: *Ξανθός, Ξανθόπουλος, Ξανθοπουλίδης, Ξανθούλης, Ξανθούδης, Ξανθουδίδης, Ξανθόμαλλος, Χρυσομάλλης, Μαυρομάλλης, Μαυροκέφαλος, Κοκκινομάλλης, Μαλλιός, Μαλλιαρός, Μαλλιάρης, Μαλ(λ)άκης, Μακρομάλλης, Σγουρός και Σγούρος, Σγουρομάλλης*.

δ) Διάφορα: *Μαυρογλώσσης, Μαγουλάς, Κοκκινομάγουλος*.

Χρώμα προσώπου-δέρματος: *Μαυρόψης, Μαύρος, Μαυροειδής* (ειδη= πρόσωπο) και *Μαυρουδής, Μαυροειδάκος, Μαυροειδόγγονας* (= ο εγγονός του Μαυροειδή), *Μαυρίδης, Μαυριδόγλου, Μαυρόπουλος, Μαυροκέφαλος, Μαυρομάγουλος*. Από το προσαγορευτικό και εν συνεχεία επώνυμο *Μαύρος* παράγεται πλήθος επωνύμων σε σύνθεση με ένα βαπτιστικό όνομα. Λ.χ. *Μαυροβασίλης, Μαυρογεώργος, Μαυροδημήτρης, Μαυροδήμος, Μαυροπαναγής, Μαυροστέργιος* κλπ. κλπ. Υπάρχουν επίσης τα επώνυμα *Μαυροκορδάτος* και *Μαυρομιχάλης*, που έχουν σημαντικό ιστορικό παρελθόν. Από το ερυθρωπό χρώμα προσώπου δέρματος έχουμε τα επώνυμα *Κόκκινος* και σε σύνθεση *Κοκκινοβασίλης* κλπ., *Κοκκίνης, Κοκκινόπουλος, Κοκκινάς Κοκκινάκης*. Υπάρχει και η λέξη ρούσ(σ)ος, που σημαίνει τον κοκκινωπό, τον ξανθοκόκκινο. Από αυτή παράγονται τα επώνυμα *Ρούσ(σ)ος, Ρουσ(σ)άκης, Ρουσ(σ)όπουλος*. Θυμίζουμε και τους στίχους του δημοτικού τραγουδιού.

...άντε ρούσα μ' παπαδιά

και

...ποιά 'ναι η άσπρη, ποια 'ναι η ρούσα...

Από το λευκωπό-χλωμό χρώμα έχουμε τα επώνυμα *Ασπροούλιας* και *Κιτρινιάρης*.

Από τη λέξη *καρά-*, δηλαδή την τούρκικη λέξη για το μαύρος έχουμε επίσης πλήθος ονομάτων. Εκτός από το επώνυμο *Καράς* και *Καρράς* έχουμε παράγωγα σε δίγλωσσο τύπο όπως *Καραβασίλης, Καραγιάννης, Καραγεώργης* (-όπουλος, -άκης κλπ.), *Καραμανώλης, Καραπάνος* κλπ. Να θυμίσουμε και το επώνυμο *Καραϊσκος* από το οποίο παράγεται και το επώνυμο *Καραϊσκάκης*. Λέξη σύνθετη από το *καρά*, λόγω του μελαχρινού χρώματος και το *ίσκα*, λόγω χαρακτήρα – επειδή «άναβε» σαν το φυτίλι (ίσκα).

Έχουμε ακόμα και το επώνυμο *Μελαχρ(ο)ινός*, ενώ σε διάφορα μέρη απαντάται και το γυναικείο βαπτιστικό όνομα *Μελαχροινή*.

Ανάστημα: Το ανάστημα συμβάλλει σημαντικά στην εμφάνιση και τη γενική αποδοχή του ανθρώπου και πολλά είναι τα προσαγορευτικά που παράγονται από αυτό. Έτσι έχουμε:

α) **Από το χαμηλό ανάστημα:** *Κοντός*, και σε σύνθεση με διάφορα βαπτιστικά: *Κοντοβασίλης, Κοντογεώργης, Κοντογιάννης* (-έας, -άκος, -άκης, -άτος, -όπουλος κ.ο.κ.), *Κοντοδήμος, Κοντοπάνος, Κοντοπέτρος*, κ.λπ. Υπάρχουν επίσης τα επώνυμα *Μικρός, Μικρούτσικος* αλλά και το *Κούτσικος* (από την τουρκική λέξη *κιουτσούκ*, που σημαίνει μικρός), *Κουτσίκος, Κουτσούκος, Κουτσούκης* κ.λπ. Τα ίδια χαρακτηριστικά δηλώνονται με την ιταλική λέξη *πίκκολο*, ο μικρός. Από αυτήν έχουμε τα επώνυμα *Πίκ(κ)ολος* και *Πίκουλας*.

β) **Από το υψηλό ανάστημα:** *Ψηλός, Ψηλολιγνός, Ψηλομανώλης, Ψηλομανουσάκης, Ψηλόπουλος, Ψηλοβασιλόπουλος, Μακρής, Μακρόπουλος, Μακρίδης*. Από το *Μακρής* έχουμε την παραγωγή πλήθους επωνύμων με πρώτο συνθετικό το *Μακρή-* ή συνθεότερα *Μακρυ-* και δεύτερο συνθετικό κάποιο βαπτιστικό όνομα (λ.χ. *Μακρυγιώργος, Μακρυγιάννης* (-άκης), *Μακρυδήμας, Μακρυκώστας, Μακρυμίχαλος*, αλλά και *Μακρυδάκης* κλπ.

Από τη γενική εικόνα του σώματος: *Μέγας, Μεγαπάνος, Μικρούλης* (και *Κούτσικος, Κουτσούκος, Πίκουλας* κλπ.), *Παπαμικρούλης, Πλατάρης, Πλατάρης, Πλατύρραχος, Πλατυμέσης, Δίπλας* (εννοεί τον διπλό στο μέγεθος).

Πάχος: *Παχύς, Χονδρός, Χονδροβάσιλας, Χονδρογιάννης* (-έας, -άκος, --όπουλος, -ίδης κλπ), *Φαρδύς, Φαρδέλλης, Φαρδελάκης, Φαρδούλης, Λιγνός, Ψηλολιγνός*. Το επώνυμο *Χούλης* σημαίνει επίσης τον φαρδύ σωματικό τύπο.

Άκρα: Από τα χέρια έχουμε τα επώνυμα *Χέρας, Χεράκης, Δακτυλάς, Αδάκτυλος, Εξαδάκτυλος*.

Από τα πόδια: *Μακρυπόδης, Μακρυποδάρας, Μακρυκάνης, Μαυροπόδης* (θυμηθείτε εδώ και τον Μελάμποδα της μυθικής μας περιόδου), *Πλατυπόδης, Ποδάρας, Ποδαράς*.

Τα επώνυμα που δηλώνουν συγγενή παθολογικά ευρήματα ή ανωμαλίες στη διάπλαση είναι επίσης πολλά και εμφανίζουν μεγάλη ποικιλία. Ας τα δούμε σε μια πρόχειρη τοπογραφική-ανατομική κατάταξη που, τονίζουμε, αποτελεί μόνο εργαλείο για τη συστηματικότερη μελέτη τους κι όχι πρόταση για κατάταξη.

Κεφαλή-Λαιμός: Στραβοκέφαλος, Στραβόλαιμος, Κορδολαίμης, Κεφάλας, Κεφαλός. Από τα δύο τελευταία παράγονται αρκετά σύνθετα ονόματα, όπως Κεφαλόπουλος, Κεφαλογιάννης κλπ. Άτομα με προέχοντα στο λαιμό χόνδρο του λάρυγγα (καρύδι) λέγονται Καρυδάς. Στην Κύπρο εκτός από το επώνυμο Καρυδάς υπάρχει και το πολύ περιγραφικό επώνυμο Καρυολαίμης.

Πρόσωπο: Κοψαχείλης (που υποδηλώνει το παθολογικό φαινόμενο του λαγώχειλου), Τριχείλης (το ίδιο), Στραβός, Στραβάκος, Στραβόπουλος, Στραβογιώργος, Στραβοδήμος, Στραβογιαννόπουλος, Στραβοκόστας, Στραβαχειλέας (υποδηλώνει τη συγγενή ή κάποτε και την επίκτητη πάρεση του προσώπου), Μπαλωμένος (φανερώνει αιμαγγειώματα ή άλλες υπέρχρωμες περιοχές σε ένα κατά τα άλλα φυσιολογικό πρόσωπο. «Μπαλωμένος» θα ήταν και του Γκορμπατσώφ το παρωνύμιο σε μιαν άλλη εποχή, εξ αιτίας του εκτεταμένου αιμαγγειώματος που υπήρχε στο δέρμα του κεφαλιού του. Τέτοια αιμαγγειώματα είναι ιδιαίτερο πρόβλημα όταν εντοπίζονται στο πρόσωπο). Κουτσάφτης και Κοψαύτης (αυτός με το ένα αυτί να λείπει συγγενώς είτε να είναι κομένο. Στην Κυπριακή έκφραση το ίδιο επώνυμο είναι Κουτσόφτας, ενώ υπάρχει επίσης το επώνυμο Ασπρόφτας, αυτός με το άσπρο αυτί). Σε διάφορες ελληνικές περιοχές συναντάμε και τα επώνυμα: Γουρουνάφτης, Σαγονάς, Γκαβός, Γκαβογιάννης.

Σώμα: Βυζάς (όχι Τριβυζάς, που είναι απόδοση ξένου τύπου), Γκαστραωμένος, Καμπούρης, Καμπουρόπουλος, Καμπουριδής, Καμπουρογιάννης αλλά και Σγόμπος. Η καμπούρα και το επακόλουθο παρωνύμιο μπορεί να συμβούν σε μικρή ηλικία, όπως σε ραχίτιδα και σε φυματιώδη σπονδυλίτιδα, ή κατά τη γήρας. Κοκκαλός, Κοκκάλας, Κόκκαλης και Κοκκαλιάρης είναι επώνυμα που δόθηκαν σε ισχνά άτομα που «φαινόταν» ή «μετριόταν» τα κόκκαλά τους. Από την κατασκευή της κοιλιάς υπάρχουν τα επώνυμα Βατραχοκ(ο)ίλης, Πιτταροκ(ο)ίλης και Λευκόκ(ο)ίλος. Το τελευταίο απαντάται σε παλαιά οικογένεια της Κέρκυρας, η οποία διέθετε και σχετικό οικόσημο⁴⁰.

Αντρειωμένος: Και το επώνυμο Αντρειωμένος υποδηλώνει συγγενή δαιμαρτία, σύμφωνα με τη Νεοελληνική λαογραφία. Ο αντρειωμένος, σύμφωνα με τις λαϊκές αντιλήψεις, είναι άνθρωπος που θεωρείται ότι διαθέτει σχεδόν υπερφυσικές δυνάμεις, που μπορεί να κάνει πράγματα ακατόρθωτα για τους άλλους. Γράφαμε παλιότερα⁴¹: «Ο αντρειωμένος δεν είναι γιγαντώσωμος, αλλά έχει άλλο σωματικό γνώρισμα: γεννιέται με ουρά. Αυτό προδικάζει την εξέλιξή του σε άνθρωπο μεγάλης σωματικής δύναμης. Η παράδοση σχετικά με αυτό είναι πανελλήνια. Την έχω προσωπικά ακούσει με τα ίδια πάνω-κάτω λόγια στη Ρούμελη, τη Θράκη και την Κεφαλονιά. Το ίδιο πιστεύουν και στην Κρήτη». Η Φραγκάκι³² έχει γράψει αναλυτικά τις σχετικές παραδόσεις και αντιλήψεις.

Το παλικάρι ο Μήτρος στο πεζό του Παλαμά «Ο θάνατος του παλληκαριού» ήταν άνθρωπος με ουρά – δηλαδή «αντρειωμένος». Γράφει ο Παλαμάς:

«Ο Γιαννακός ο Ταρνάνας, ο Μάρκος ο Κανίνιας κ' η Ταρία Ταρέλλα
στοιχημάτιζαν με τ' άλλα τα παιδιά πως ήταν αντρειωμένος, πως γεννήθηκε με
ουρά. Την είδαν, έλεγαν...»⁴²

Εκτός από το επώνυμο Αντρειωμένος υπήρχε και το επώνυμο Ουράς που δεν ξέρω αν σώζεται ακόμα.

Άκρα: Δαχτυλάς, συνήθως αυτός με κάποιο δάχτυλο δυσανάλογα μεγαλύτερο από τα άλλα, Αδάχτυλος, Εξαδάχτυλος, Κουτσαγουστής, Κουτσοπόδης, Κουτσαλέξης, Κουτσογιαννόπουλος, Στραβοπόδης, Στραβαριδής.

Γλουτοί: Κολοκοτρώνης, Κολοκοτσάς, Κωλάς (Κολάς).

Για το επώνυμο Κολοκοτρώνης, που μ' αυτό έγινε διάσημη η μοραϊτική γενιά των Τσεργινητών αναφέρονται τα εξής: Τον 17ο αιώνα ο Γάλλος Δούκας του Νεβέρ Κάρολος ο Β', απόγονος των Παλαιολόγων, έβαλε στο μυαλό του ν' αναστήσει και να πάρει το θρόνο του Βυζαντίου. Ξεκίνησε λοιπόν ένα ξεσηκωμό στο Μοριά. Σ' αυτόν πήρε μέρος και ο Λάμπρος Τσεργινης που, ταμπουρωμένος πίσω από μια κοτρώνα, αν και τραυματισμένος στους γλουτούς πολεμούσε λυσσασμένα. Όταν υποχώρησαν οι Τούρκοι τα παλικάρια του τον βρήκαν εκεί στο βράχο. Γράφει ο Μελάς: «Τηράτε, φώναξε κάποιος, έχει κολλήσει στην κοτρώνα και δεν θέλει να κουνηθεί. Τότε τους φανέρωσε πως ήταν λαβωμένος. Γελώντας για το περιστατικό του δέσαν την πληγή. Τον είπαν Κολοκοτρώνη. Το όνομα έμεινε στη γενιά του»⁴¹.

Ο ίδιος ο Κολοκοτρώνης τα λέει πιο απλά και πιο χοντρά: «Το παιδί αυτού του δήμου ονομάστη Μπότσικας και άφησε το όνομα της φαμίλιας του, οπού είχαν, Τζεργινάιοι. Ονομάστη τοιούτος διότι ήτο μικρός και μαυριδερός... Αυτός είχε ένα παιδί, Γιάννη, και ένας Αρβανίτης είπε: «Βρε, τι Μπιθεκούρας είναι αυτός». Δηλαδή πόσον ο κώλος του είναι σαν κοτρώνη, κι έτσι του έμεινε το όνομα Κολοκοτρώνης...»⁴²

Γεννητικά όργανα: Θυμίζω το λόγο του Ανδριώτη για την απίστευτη σκληράδα των χαρακτηρισμών, που δημιουργούν μερικά νεοελληνικά επώνυμα. Και η κατάσταση των αδένων του φύλου έχει δημιουργήσει επώνυμα ορισμένα από τα οποία δεν μπορούν ίσως να λεχθούν. Από τον Παπαρηγόπουλο αναφέρεται ο επί χρόνια δημογέροντας των Ψαρών και πρόεδρος της Γερουσίας τα χρόνια μετά την πτώση του Όθωνα Αναγνώστης Μοναρχίδης. Το επώνυμο υποδηλώνει πιθανότατα κρυφορχία. Από τη λέξη βίλλος, που στα Κυπριακά σημαίνει το ανδρικό μόριο, παράγεται το επώνυμο Βιλλαράς (που από ορισμένους γράφεται και Βηλαράς).

ΕΠΙΚΤΗΤΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΑΘΗΣΕΙΣ

Επικτήτα σωματικά γνωρίσματα, αναπηρίες και λειτουργικές ανεπάρκειες, επίσης χαρακτηρίζουν και ονοματίζουν πρόσωπα. Κι όχι μόνο σήμερα. Στρατηγοί, υπουργοί, αυλικοί και αυτοκράτορες ισοπεδώνονται από τη λαϊκή θυμοσοφία του καταλυτικού Βυζαντίου, που είναι υπεύθυνη των παρωνυμίων τους³⁷. Αναφέρουμε το Θώμα και Μιχαήλ Τραυλό, το στρατηγό Κατακαλόνα *Κεκαυμένο* και τον αξιωματούχο της Θεοδώρας Νικήτα τον *Ευνούχο*. Στο Βυζάντιο επίσης το παρωνύμιο και εν συνεχεία επώνυμο *Ασημομύτης* ή *Αργυρομύτης* που επιβιώνει ως τα σήμερα σήμαινε άτομο με ακρωτηριασμένη μύτη που, για λόγους αισθητικής, την αντικαθιστούσε με αργυρό ομοίωμα. Όταν το ομοίωμα ήταν κέρινο είχαμε το παρωνύμιο *Κηρομύτης*. (Να σημειώσουμε δε ότι επώνυμο Κερομύτης εξακολουθεί να υπάρχει ως τα σήμερα).

Στα καθ' ημάς τώρα. Άτομα με εγκαύματα που αφήνουν διά βίου ουλές στα ακάλυπτα μέρη του σώματος παίρνουν το παρωνύμιο *Καμ(μ)ένος*, που γίνεται επώνυμο για τους επερχόμενους. Αναφέρονται λ.χ. οι αδελφοί Βαγγέλης και Γιαννάκης *Καμμένος* που όμως προτιμούσαν να υπογράφουν ως «μηλαδέλφια του Οδυσσέα» Ανδρούτσου. Ανάλογης προέλευσης είναι και το επώνυμο *Καψάλης*.

Κεφαλή: Ας αρχίσουμε όμως από το κεφάλι. Το επώνυμο *Καψοκέφαλος*, που υποδηλώνει κάποιον με έγκλημα στο κεφάλι, μας υπενθυμίζει και το Βυζαντινό παρωνύμιο *Κεκαυμένος*. Ενδιαφέρον είναι το γεγονός πως το οικόσημο της Ζακυνθινής οικογένειας *Καψοκέφαλου*⁴³ εικονίζει μια κεφαλή πάνω σε φλόγες*. Σε διάφορα μέρη συναντιέται και το επώνυμο *Φαφούτης* που υποδηλώνει άτομο χωρίς δόντια.

Σώμα: Θυμίζουμε το παρωνύμιο *Καμπούρης* (και τα σχετικά παράγωγα) καθώς και το επώνυμο *Καφοράχης*, από την καμμένη ράχη. Δημήτριος (Μήτρος) *Καφοράχης* είναι ένας από τους αρχηγούς των Αθηναίων κατά την πολιορκία της Ακρόπολης στην επανάσταση του '21⁴⁴.

Άκρα: Μία ομάδα επωνύμων σχετίζεται με παθήσεις και ακρωτηριασμούς των άκρων. Έτσι από τα άνω άκρα έχουμε: *Κουλόσ* (και ο Παπαδιαμάντης στους «Ναυαγοσώστες» αναφέρει τον Βασίλη τον Κουλό), *Κουλοχέρης*, *Κουτσοχέρης* και *Κουτσοχέρας*. Από τα κάτω άκρα έχουμε: *Κουτσός*, *Κουτσοπόδης*, *Κουτσαλέξης*, *Κουτσαυγουστής*, *Κουτσοκώστας*, *Κουτσογιάννης*, *Κουτσογιαννόπουλος* κλπ. Υπενθυμίζουμε ότι ανάλογα παρωνύμια-επώνυμα έχουν δημιουργηθεί και από συγγενή χωλότητα, τις περισσότερες φορές οφειλομένη σε συγγενές εξάρθρημα του ισχίου.

Βάδιση: Από τον τρόπο βάδισης έχουμε τα επώνυμα *Βαρυπάτης*, *Αλαφροάτης*, *Κορδοπάτης* και *Κορδωμένος*.

* Τα οικόσημα σε ομοιότητα παράστασης-επωνύμου χαρακτηρίζονται στην Εραλδική ως μιλούντα (*Armes parlantes*) ή «φανερά»⁴³.

Εξωτερική εμφάνιση: Την ορμονική ανεπάρκεια των γεννητικών αδένων όπως εκφράζεται με το χαρακτηριστικό πρόσωπο και την έλλειψη γενειών αντανακλούν τα επώνυμα *Σπανός*, *Σπανόπουλος*, *Σπανοβασίλης*, *Σπανομανώλης*, *Σπανορρήγας*. Υπάρχει επίσης το επώνυμο *Ευνουχίδης*, με πασιφανή ερμηνεία.

Η έλλειψη μαλλιών δηλώνεται με τα επώνυμα *Φαρακλός*, *Φαλάκρας*, *Καράφλας* κλπ, ενώ το επώνυμο *κασιδιάρης* υποδηλώνει πάθηση του τριχωτού της κεφαλής (άχωρ, κοινώς κασίδα). Ο Πετρόπουλος αναφέρει και το επώνυμο *Κασιδώνης*. Ο ίδιος σημειώνει: «Τον *κασίδην* τον λένε και *γκέλη* ή *γκελέση* (*αμφότερα τουρκογενή*)». Εγώ να επισημάνω ότι και οι δύο αυτές λέξεις διατηρούνται και ως επώνυμα. Μεταξύ των παροιμιών που αναφέρει ο Πετρόπουλος έχει και την ακόλουθη:

«*Είπαν του γκέλη: Ελούσθης;
κι απεκριθή: Εβρουλήσθη κιόλας*».

Το «*εβρουλήσθη* (ν)», σημειώνει, «σημαίνει: έκανα μπούκλες»⁴⁵.

Το χρώμα του προσώπου δίνει επίσης αρκετά επώνυμα. Ο ωχρός λέγεται *Κιτριτιάρης*. Υπάρχουν επίσης τα επώνυμα *Χλωμός*, *Χλωμούδης*, *Χλωμίσιος*. Το τουρκικό αντίστοιχο του *Κιτριτιάρη* είναι *Σαρής*. Άλλωστε σαρηλίκι λένε τον ίκτερο (ή «χρυσή») στα τούρκικα. Από το Σαρή παράγονται και τα *Σαρηγιάννης*, *Σαρηκώστας*, *Σαρημανώλης*, *Σαρήμπης* κ.ά. Ο υπερευθραϊμικός λέγεται *Κόκκινος*. Σε σύνθεση με βαφτιστικά ονόματα παράγονται κι άλλα επώνυμα, όπως λ.χ. *Κοκκινοβασίλης*.

Από την εξωτερική εμφάνιση παράγονται και τα επώνυμα *Ψώρας* που δε δηλώνει υποχρεωτικώς το μεταδοτικό νόσημα από το άκαρι αλλά και διάφορες άλλες δερματοπάθειες. Υπάρχουν επίσης τα επώνυμα *Ψώρος* και *Ψωράκης*. Παράγωγα επώνυμα είναι τα *Ψωραύτης*, *Ψωρογιάννης*, *Ψωρομύτης*, *Ψωρολαίμης*.

Το τελευταίο αυτό επώνυμο δεν αναφέρεται σ' αυτόν που πάσχει από ψώρα, της οποίας οι εντοπίσεις είναι γνωστές στο λαό και δεν αφορούν στο λαϊμό*. Αναφέρεται όμως σε μίαν άλλη νόσο, που είναι γνωστή στους δερματολόγους ως «χρονία καλοήθης οικογενής πέμφιξ» η «νόσος των Hailey-Hailey». Οι Κακέπης, Νίκολης και Καπετανάκης⁴⁶ σημειώνουν σχετικά: «Η νόσος και το κληρονομικόν αυτής από πολλού χρόνου έχει παρατηρηθεί υπό των κατοίκων

* Ο Ηλίας Πετρόπουλος στο βιβλίο του «Ψειρολογία» (1979) αναφέρει παροιμία που κωδικοποιεί τις λαϊκές γνώσεις για τις εντοπίσεις του άκαρεως της ψώρας:

*Η ψώρα στα δάχτυλα γεννιέται
και στους αγκώνες τριγυρίζει
και στον κόλλο στήνει τέντα!*⁴⁵

Πράγματι οι εντοπίσεις της μεταδοτικότητας αυτής παρασίτωσης είναι οι μεσοδακτύλιες περιοχές, οι αγκώνες, η μεσομάστιος χώρα, η περιοχή του πρωκτού και το εφηβαίο. Η φαγούρα – κι αυτό περιέργως δεν μας το λείει η παροιμία – είναι κυρίως νυκτερινή.

των περιοχών αυτών, εἰς δε τα πάσχοντα άτομα ἔχει δοθεῖ ἡ προσωνυμία (παρτσούκλι) «ψωρολαίμης», ἐκ τῆς ἐντοπίσεως τῆς νόσου κατὰ τὸν λαϊμόν, ἴσως καὶ διότι ἡ ἐντόπις αὐτὴ εἶναι ἡ πλέον ἐμφανής». Δὲν πρέπει βέβαια νὰ παραλείψουμε καὶ παρωνύμια-επώνυμα σύνθετα με πρόθεμα ψῶρο – ἀπὸ τὴν ψῶρα. Ἴσως δὲν γνωρίζουμε τὸν *Ψωρόκωστα* ἀλλὰ ἡ *Ψωροκώσταινα* εἶναι καλὰ γνωστὴ καὶ ὡς πρόσωπο τῆς μικρῆς μας ἱστορίας, ἀλλὰ καὶ ὡς συμβολισμὸς ολόκληρης τῆς Ἑλλάδας, ἐπὶ χρόνια καλούμενης *Ψωροκώσταινας*.

Διαταραχῆς αισθητηρίων οργάνων: Ἐμφανής εἶναι ἡ διαταραχῆς τῆς ὄρασης καὶ τῆς ἀκοῆς. Ἀπὸ τὴν τελευταία ἔχουμε τὰ ἐπώνυμα *Κουφός*, *Κουφάκης*, *Κουφογιώργης*, *Κουφοκώστας* κλπ.

Διαταραχῆς τῆς ομιλίας: Ὑπάρχουν τὰ ἐπώνυμα *Τραυλός*, *Τραυλαντώνης*, *Κεκές*, *Ψευδός*.

Διαταραχῆς τῆς ψυχικῆς σφαίρας: Τὰ *Κουρλός*, *Κουτούτσιος*, *Τρελαντώνης*, φανερόνουν οἰκογενειακὸ ἀναμνηστικὸ ψυχικῆς νόσου, ὅπως καὶ τὸ μητρωνυμικὸ *Ἀνναμουρλής*. Δὲν εἶμαι τὸ ἴδιο βέβαιος, ὅμως, γιὰ τὰ ἐπώνυμα *Νεύρος*, *Νευράκης*, *Νευραδάκης* ποὺ εἶναι καὶ νεώτερα καὶ σπανιότερα.

Ἄλλα γνωρίσματα δηλώνονται με τὰ ἐπώνυμα *Μαχμουρλής*, *Τέμπελος*, *Τεμπέλης*, *Βραδύς* κλπ.

Διάφορα: α) Καρδιοπάθεια υπονοοῦν τὰ ἐπώνυμα *Καρδιακός* (ὄχι *Γκαρδιακός*), *Καρδιακόπουλος* καὶ *Καρδιακίδης*. Τὰ ἐπώνυμα *Ἀσθενόπουλος* καὶ *Ἀσθενίδης* υποδηλώνουν γενικότερα τὸ φιλάσθενο ἄνθρωπο.

β) Ἀπὸ τὰ διάφορα ἄλλα ἐπώνυμα με ἰατρικὴ προέλευση ὀρισμένα προέρχονται ἀπὸ ὄργανα τοῦ ἀνθρώπινου σώματος: *Νεφραμής*, *Καρδούλας*, *Καρδούλης*, *Καρδουλάκης*, *Σβέρος*, *Λαιμός*. Ἄλλα προέρχονται ἀπὸ συμπτώματα, ὅπως π.χ. *Βήχας* καὶ *Βήχος*.

γ) Ἄτομο ποὺ «έτρεχαν τὰ σάλια του» υποδήλωναν τὰ ἐπώνυμα *Σαλιάρης* καὶ *Σαλιαρέλλης*, ἐνὸς πιθανότατα ουρολογικῆς παθήσεως ἢ διαταραχῆς υποδηλώνει τὸ ἐπώνυμο *Κατρούλης*. Προφανῆς ἐπίσης εἶναι ἡ προέλευση τῶν ἐπωνύμων *Τσιμπλής* καὶ *Μυξιάρης*.

δ) Τὸ ἐπώνυμο *Μαργαμένος* υποδηλώνει τὸν ἄνθρωπο ποὺ κρυώνει ἢ ἔχει κρύα ἄκρα (χέρια, πόδια). Τὸ ἐπώνυμο *Κορυζής* προέρχεται ἀπὸ τὴν κόρυζα, πάθηση με καταρροϊκὰ φαινόμενα (ὅπως τὸ συνάχι). Σημειώνουμε ὅτι ἡ κόρυζα με φαινόμενα ἀπὸ τὰ παρίσθημα μποροῦσε στὴν προ τῶν ἀντιβιοτικῶν ἐποχῆ νὰ ἀποτελεῖ σοβαρὸ πρόβλημα, συχνὰ δε μποροῦσε νὰ συγχιστεῖ με τὴ διφθερίτιδα. Ἀπὸ κόρυζα νοσοῦν καὶ τὰ ὀρνιθοειδή.

Τὸ ἐπώνυμο *Μπέμπελης* μάλλον σχετίζεται με τὴν μπέμπελη (ἰλαρά), ἐνὸς εἶναι προφανῆς ἡ προέλευση τῶν παρωνυμίων-επωνύμων *Τσιρλής*, *Τσιρλιάρης*, *Τσιρλιάκας*. Τὸ ἐπώνυμο *Μπινιάρης* ἴσως σχετίζεται με δίδυμο, καθὼς μπινάρια λέγονται τὰ δίδυμα παιδιὰ (στὴν Κρήτη τζιμπραγά). Θυμίζουμε τὰ *μπινάρια* τοῦ στρατηγοῦ Γιάννη Μακρυγιάννη.

Η ΟΝΟΜΑΤΟΘΕΣΙΑ ΣΕ ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ

Ἡ πρακτικὴ τῆς ονοματοθεσίας ἦταν κοινὴ με τῶν ἄλλων Νεοελλήνων καὶ γιὰ κάποιες θρησκευτικῆς καὶ πολιτισμικῆς μειονότητες. Ὁ λόγιος καὶ γιατρός κ. Σάββας Μιχαήλ-Μάτσας μου ἔθεσε ὑπ' ὄψιν τὶς σχετικῆς συνήθειες τῶν Ρωμανιωτῶν Εβραίων τῶν Ἰωαννίνων καθὼς καὶ τὸ ἐνδιαφέρον βιβλίον τῆς Rae Dalven⁴⁶ γιὰ τὴν ἐκεῖ ἀνοήσια κάποτε κοινότητα. Τὰ βαπτιστικὰ ὀνόματα ἀκολουθοῦν ὅπως καὶ στὸν Ἑλληνικὸ πληθυσμὸ τὴν οἰκογενειακὴ παράδοση καὶ φυσικὰ συχνὰ εἶναι ὀνόματα τῆς Βίβλου. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ υγιεινομικῆς ἐμπνευσης ὀνόματα Ἡ Dalven ἀναφέρει μεταξὺ ἄλλων τὰ ὀνόματα *Ρίζος* γιὰ νὰ ριζώσει τὸ παιδί, *Στάμος* καὶ *Στάμω*, γιὰ νὰ σταματήσει ὁ χάρος νὰ τὰ παίρνει, ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα *Πέρνα*, ὅταν μὴ μάνα ἔκανε παιδιὰ ἐνὸς φύλου καὶ ἐξόριζε μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα τὸ φύλο τοῦ ἐπόμενου παιδιοῦ. Μεταξὺ τῶν ἐπωνύμων ὑπάρχουν τὰ δηλωτικὰ καταγωγῆς, ἐπαγγέλματος, ιδιότητος ἢ προέρχονται ἀπὸ ὀνόματα. Ὄρισμένα ἐπώνυμα εἶναι δηλωτικὰ φυσικῶν σωματικῶν χαρακτηριστικῶν. Ἀναφέρονται ἐνδεικτικὰ τὰ ἐπώνυμα *Γαλανός*, *Κόκκινος*, *Φρύδης*, *Γκαβομάτης*, *Κούτσιος*, *Καπούλιας*. Καπούλιας ἦταν τὸ οἰκογενειακὸ ὄνομα τοῦ τραγικοῦ Ἑλληνοεβραίου ποιητῆ Γιοσέφ Ελιγιά.

Συγγενεῖς ἢ ἐπίκτητες ἀνωμαλίες ἢ παθήσεις ἐπίσης δίνουν παρωνύμια καὶ ἐπώνυμα στους Γιαννιώτες Εβραίους. Ἡ Dalven ἀναφέρει τὰ ἐπώνυμα *Σακάτης*, *Βαβός*, *Μαραμένος*, *Καψάλης*. *Μπαλαμένος* εἶναι ὁ *Μπαλωμένος*, δηλαδὴ ἐκεῖνος με ἐμφανῆ αιμαγγεῖωμα – ὅπως στὴν Κεφαλλονιά καὶ σ' ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Τρελός – τερλός στα γιαννιώτικα – δίνει τὸ ρωμανιώτικο ἐπώνυμο *Τερλελίδης*, ἐνὸς ὀρισμένους χαρακτηριστικῆς ἰδιαιτερότητες δίνουν τὸ ἐπώνυμο *Καπλάνης* (καπλάνι, ἡ τίγρης στα Τούρκικα).

Ἡ λέξη μποχόρ σημαίνει στα Εβραϊκὰ τὸν πρῶτοτοκο, ὅπως με πληροφορεῖ ὁ Σ. Μιχαήλ Μάτσας. Ἐτσι δικαιολογεῖται καὶ τὸ *Μποχώρης*, ὄνομα καὶ ἐπώνυμο με ἀρκετὰ παράγωγα (*Μποχωράκης*, *Μποχωρόπουλος*, *Χωρατζούλης*, κ.λπ.). Νὰ θυμίσουμε καὶ τὸ γνωστὸ, παλιὸ ρεμπέτικο τραγούδι:

Ἄντε – του καημένου του Μποχώρη

ἄντε – του τῆ σκάσαν στο (μ)παπὸρι...

Ἀνάλογα ἰσχύουν καὶ γιὰ ἄλλες μειονότητες. Ὁ Ἀχιλλέας Λαζάρου, ἀριστος μελετητῆς τῆς ἱστορίας, τῆς φιλολογίας καὶ τῶν γλωσσῶν τῶν Βαλκανικῶν λαῶν ἔχει ἀσχοληθεῖ ἀνάμεσα σε πολλὰ ἄλλα καὶ με τὴν Ἀρωμονικὴ ἀνθρωπωνυμία⁴⁷. Ἀρωμόνοι εἶναι οἱ λατινόφωνοι-βλαχόφωνοι Ἕλληνες, γνωστοὶ καὶ ὡς Βλάχοι ἢ Κουτσόβλαχοι. Ὁ πρῶτος ποὺ ἀσχολεῖται με Ἀρωμονικά-Βλαχικά ἀνθρωπωνύμια με ἀφορμὴ τὴν ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 εἶναι ὁ Κεκαυμένος (γιὰ τὸ ὄνομα τοῦ οὐοῦ ἔχουμε ἀναφέρει σε ἄλλο σημεῖο τῆς μελέτης αὐτῆς). Ὅπως μας πληροφορεῖ ὁ Λαζάρου τὰ βαπτιστικὰ ὀνόματα τῶν ἀρωμόνων εἶναι α) σε μεγάλο ποσοστὸ ἀρχαιοελληνικῆς προέλευσης (λ.χ. Ἀλκιβιάδης, Ὀδυσσεύς, Λεωνίδα κλπ.). β) Εβραϊκῆς προέλευσης, μέσω τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. γ) Λατινικῆς προέλευσης (λ.χ. Ὀβίδιος, Ὀκτάβιος, Ἰου-

λία). δ) Ονόματα Ελληνικά ή Εβραϊκά από το χριστιανικό αγιολόγιο. ε) Ονόματα σλαβικής προέλευσης αν και είναι συχνά μεταξύ των Βλάχων της Ρουμανίας «απουσιάζουν παντελώς από τους Βλάχους των Ελληνικών χωρών, από την αρωμονική ανθρωπωνυμία». στ) Ακραιφνώς λαϊκά δημιουργήματα που λειτουργούν όπως στο σύνολο του Ελληνικού λαού. Ο Λαζάρου αναφέρει ενδεικτικώς τα ονόματα *Ζήσης* για αγόρια και *Αγόρω* για τα κορίτσια χωρίς να επεκτείνεται. Προφανώς η ερμηνεία είναι αυτή που ήδη έχει δοθεί σε άλλα σημεία της μελέτης μας. Τα ονόματα αυτά είναι «παντελώς άγνωστα» στους Ρουμάνους Βλάχους.

Όσο για τα επώνυμα, αυτά εμφανίζουν την ποικιλία που ισχύει γενικότερα. Αναφέρονται επώνυμα από ένα ή από δύο κύρια ονόματα, άλλα δηλωτικά καταγωγής, επαγγέλματος, τίτλων ή ιδιοτήτων, ονόματα από ζώα και από παρωνύμια. Μεταξύ των τελευταίων αναφέρονται και δηλωτικά σωματικών γνωρισμάτων (*Καρασίμος*, *Καραμήτρος*, *Κοντογιάννης*, *Κοτσάφτης*, *Μακρής*, *Μακρυγιώργος*, *Τοπάλης* (=κουτσός), *Ψόχιος* (= ψόφιος, αδύναμος)) κλπ. Άλλα αρωμονικά επώνυμα είναι εκείνα που δημιουργούνται από όλες τις πιο πάνω κατηγορίες αλλά με λέξεις λατινικής προελεύσεως. Ενδεικτικά είναι τα επώνυμα: *Άλμπος* (*Άσπρος*, *Άσπρέας*, *Λευκίας*), *Αλμπούσιος* (*Άσπρούλης*), *Καπμάρης* (=Κεφάλας), *Κανώτας* (=Ψαρός), *Κοάντας* (=Ουράς)*, *Μουλτζιρούσης* (=Βυζανιάρης), *Μπούσιος* (=Κοντούλης), *Σκούρτας* (=Κοντός). Τέλος επισημαίνεται ότι η κατάληξη -escu, χαρακτηριστική της Ρουμανικής ανθρωπωνυμίας, απουσιάζει τελείως από τα αρωμονικά επώνυμα.

Μεταξύ των πηγών για την έρευνα των ονομάτων και των επωνύμων συγκαταλέγονται και οι «προθέσεις», τετράδια που αναγράφονται οι δωρητές και αφιερωτές ναών και μοναστηριών. Ο Κ. Σπανός⁴⁸ κατέγραψε τα ονόματα αφιερωτών της μονής Βαρθολομαίου των Μετεώρων που κατάγονταν από το Λεσκοβίκι της Βορ. Ηπείρου. Τα ονόματα ανάγονται στα πρώτα χρόνια του 17ου αιώνα (1613-14). Πρόσθετο ενδιαφέρον εμφανίζει η καταγραφή λόγω της πολυφυλετικής σύστασης του πληθυσμού. Πρόκειται για Έλληνες Βορειοηπειρώτες, για Βλαχόφωνους, Αλβανούς και Σέρβους. Πολλά από τα ονόματα εμφανίζονται με την Ελληνική και την Αλβανική εκδοχή τους.

Τα ονόματα προέρχονται από την εκκλησιαστική παράδοση, την ιστορία, τη λαϊκή παράδοση, από αξιώματα ή είναι ξένα και ακατάτακτα. Από τα ονόματα που προέρχονται από τη λαϊκή παράδοση επισημαίνουμε κι εδώ ονόματα που δείχνουν σωματικά χαρακτηριστικά, ιδιότητες ή υγειονομικές (φυσικές ή μεταφυσικές) αντιλήψεις. Πρόκειται για τα εξής:

Ανδρικά: *Γάλας* (ο γελαστός), *Κάπνιας* (ο μελαχρινός), *Μόρφης* (ο όμορφος), *Χρυσόμαλλος*, *Σταμάτιος* («με την ευχή να σταματήσει το θανατικό στην οικογένεια»).

* Βλ. σχετικά όσα γράφουμε για το επώνυμο Αντρειωμένος. Να σημειώσουμε εδώ ότι ανάλογης προέλευσης είναι και το επώνυμο *Ρέπ* (π)ας καθώς *per* είναι στα σλαβικά η ουρά. *Ουράς*, λοιπόν, *Αντρειωμένος*, *Κοάντας* και *Ρέπας* από τη συγγενή διαμαρτία της διάπλασης του τελικού τμήματος της σπονδυλικής στήλης.

Γυναικεία: *Άσπρη*, *Αφρατίνα*, *Αρσένω* (οδωτικό αρρενογονίας), *Βελήκα* (*Velico*, σλαβικά = μικρή), *Ζωήκα* (ευχαιτικό ζωής), *Κούκια* (*Kuq-i*, αλβανικά - κόκκινη), *Μπάρδα* (*bardhë*, αλβανικά-άσπρη), *Μπόρω* (από το *Μπορώ*), *Πετώ* (από το πεταμένη, για περισυλλογή, για να ξεγελαστεί ο χάρος), *Πουλώ* (από το πουλημένη, για τον ίδιο λόγο), *Στάμω* (για να σταματήσουν οι θάνατοι).

Ερωτηματικά έχω με τα ονόματα *Κούρτης* (τούρκικα *Kuqt=λύκος*), *Λούπουλος* και *Λούπω* (από το βλάχικο *lyru=λύκος*), αν όπως το όνομα *Δράκος* ή *Αμιράς* έχει ευχαιτικό-αποτρεπτικό του θανάτου πνεύμα ή αν απλώς έχει θεθεί όπως και άλλα ονόματα ζώων.

Αρβανίτικες λέξεις λειτουργούν ανάλογα. Δεν επεκτεινόμαστε, καθώς αυτό θα ήταν σκόπιμο να γίνει από κάποιον «Αρβανίτη» λαογράφο, ίσως τον Γιάννη Γκίκα ή τον Γιώργη Χατζησωτηρίου που είναι και γιατρός. Ενδεικτικά αναφέρουμε τα επώνυμα *Χούντας* και *Χουντάσης* (μυταράς), *Μπότσικας* (κοκκός-μαυριδερός), *Κριεζής* (μαυροκέφαλος), και *Κριεζώτης*, *Γούλας* (κοιλιάς), *Σκλιάς* (περίπου ότι και το *Γούλας*) κλπ.

Βλέπουμε λοιπόν με τα παραδείγματα που αναφέραμε ότι διάφορες πληθυσμιακές ομάδες, διαφοροποιούμενες είτε από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις είτε από το γλωσσικό ιδίωμα, ονοματοθετούσαν με το ίδιο πνεύμα όπως το σύνολο των Νεοελλήνων, σ' ένα κοινό πολιτισμικό και βιοθεωρητικό πλαίσιο.

Εδώ θα τελειώσουμε με την αναφορά νεοελληνικών επωνύμων με ιατρική προέλευση. Οπωσδήποτε το θέμα δεν εξαντλείται, και μια λεπτομερής διερεύνηση καταλόγων διαφόρων προελεύσεων, θα μπορούσε να προσθέσει αρκετά άλλα επώνυμα σε όσα αναφέραμε ήδη. Η μελέτη των επωνύμων μάς αποκαλύπτει αρκετά ενδιαφέροντα πράγματα: εξειδικεύσεις στο χώρο της ιατρικής, συνθήκες άσκησης του ιατρικού επαγγέλματος, την ύπαρξη διαταραχών και ανωμαλιών στον πληθυσμό, τη διαπίστωση και την περιγραφή ή την ονοματολογία τους στο λαό, υγειονομικές συνήθειες κ.α. Εξάλλου η μελέτη των επωνύμων προσθέτει στοιχεία στις γενεαλογικές έρευνες, και παρέχει δευτερεύουσες πληροφορίες για ιστορικά πρόσωπα. Μας δίνει ακόμα την ευκαιρία για παρατηρήσεις πάνω στον τρόπο λειτουργίας της γλώσσας, τις επιδράσεις από άλλες γλώσσες, την αφομοίωση ξένων λέξεων και τη δημιουργία διγλωσσικών λεκτικών τύπων.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Είχε συμπληρωθεί το μελέτημα αυτό όταν πληροφορήθηκα από βιβλιοκρισία¹ την έκδοση «Κοζανίτικα επώνυμα» του Κωνσταντίνου Ντίνα². Η μελέτη χρησιμοποιεί ως υλικό 35 κώδικες βαπτίσεων της Ιεράς Μητροπόλεως Σερβίων και Κοζάνης των ετών 1759 έως και 1916. Στους κώδικες διασώζονται 2159 επώνυμα και πλήθος παραλλαγές τους. Ανάμεσά τους καταγράφονται πατριδωνυμικά και επαγγελματικά επώνυμα αλλά και παρωνύμια που έχουν γίνει επώνυμα. Η τελευταία κατηγορία είναι και η μεγαλύτερη, καθώς κατατάσσεται σ' αυτήν ποσοστό 42,6% των κοζανίτικων επωνύμων. Παρόλο που δεν έχω στα χέρια μου το βιβλίο για την αναζήτηση επωνύμων που να έχουν ιατρική-υγειονομική αφετηρία, από τα παραθέματα της βιβλιοκριτικής προκύπτουν τα επώνυμα *Φαφούτσης* και *Αστραποκαμένος*, είναι δε μάλλον βέβαιο ότι δεν είναι τα μόνα.

Η συγγραφή αλλά και η έκδοση του βιβλίου από τον Δήμο Κοζάνης καθώς και η δημοσίευση της εκτεταμένης κριτικής επιβεβαιώνουν το αυξημένο ενδιαφέρον για την ανθρωπωνυμία και συνακόλουθα για την (Μακεδονίτικη ή Αθηναϊκή-αδιάφορο) εθνική μας, πάντως, αυτογνωσία.

1. Σουλιώτης, Μ.: Ο Αφθονίδης και ο Μπερεκέτογλου. Εφημ. Το Βήμα/Νέες Εποχές. Κυρ. 11 Φεβρ. 1996, σ σελ. 51/17
2. Ντίνας Κων.: Κοζανίτικα επώνυμα (1759-1916). Πρόλογος Ν.Κατσάνης. Εκδ. «Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης», Υπουργείο Πολιτισμού-Δήμος Κοζάνης, Κοζάνη 1995

Ανδρικά Γύλοι, το κλασικό κείμενο της μακαρονικής, μέχρις το σημερινό. Χριστιανικός, εθνομάρτυρικός και εθνικιστικός χαρακτήρας το θανάσιμο στην ουσία κείμενο.

¹ Η σημερινή μου γνώση βασίζεται στο κείμενο που δημοσιεύθηκε στο περιοδικό «Νέες Εποχές» τον Ιανουάριο του 1996. Για την έκδοση του βιβλίου από τον Δήμο Κοζάνης, η οποία έγινε με την ευκαιρία της 200ετής επετείου της ίδρυσης του Δήμου Κοζάνης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Δημήτριο Ντίνα, τον κ. Γεώργιο Ντίνα και τον κ. Νικόλαο Ντίνα, οι οποίοι με βοήθησαν στην ανεύρεση του υλικού.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Το ενδιαφέρον για τη μελέτη της Ελληνικής γλώσσας αλλά και για την μελέτη του Νεοελληνικού πολιτισμού, φαίνεται ν' αυξάνεται τα τελευταία χρόνια. Ίσως αυτό να είναι η απάντηση στην επιχειρούμενη ισοπεδωτική πολιτιστική παγκοσμιοποίηση. Μαζί με τους άλλους τομείς που προκαλούν αυξημένο ενδιαφέρον είναι και ο τομέας της ανθρωπωνυμίας. Δεν είναι τυχαίο ότι δύο τουλάχιστον βιβλία (που εκδόθηκαν στο 1995 κι αναφέρονται στη μελέτη των επωνύμων), γνώρισαν μεγάλη προβολή από τον Τύπο και κίνησαν ζωηρά το ενδιαφέρον του κοινού^{49,50}.

Το μελέτημα αυτό αποτελεί μια νέα πρόταση για την κατανόηση ενός σεβαστού αριθμού Νεοελληνικών επωνύμων. Μια πρόταση που συνεκτιμά δεδομένα γλωσσικά, ιατρικά, ιστορικά και λαογραφικά. Και που μόνες φιλοδοξίες έχει τη συμβολή στην εθνική μας αυτογνωσία και στη μελέτη της Νεοελληνικής ιατρικής παράδοσης.

12. ΚΑΛΟΓΙΤΑΝΝΗΣ Β. Δοκ. Υπερτασ, ο φίλος με το τραγικό τέλος. Ιστορία Εθνικού ηρώου, τμήκ. 48, σελ. 132. Δεκ. 1974
13. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ Γ. Α.: Τζουρτζή των Αιγυπτιακών και Βαλκανικών επιπέδων. Εκδ. Γ. Παριζιάνος, Αθήνα 1974
14. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΙΔΗΣ Γ.: Άσπια Ιατρική. Εκδ. Σημάς, σελ. 4 φύλλα. Αθήνα, προσηλότητα.
15. ΒΑΒΑΡΕΤΟΣ Γ.: Κοζανίτικα επώνυμα. Μπαρτσιώλης σε Επιστημονικά επιτεύγματα για τον τόπο της Ζήτης της Ηπειρώτικης Ημερησίας Εταιρείας. Αθήνα, Αρ. 35. Αθήνα 1972
16. ΒΗΛΑΡΑΣ ΙΩ.: Άσπια, επιμέλεια Γ. Βαβαρέτου. Αθήνα 1925
17. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ Η.: Χρονολόγιο Τόκ. Β. Άνθρ. σελ. Γ. Βαβαρέτου. Αθήνα 1925
18. ΔΑΜΠΕΡΙΑΝΟΣ ΙΩ.: Ημερησιακή Μελέτηματα Τόκ. Η. σελ. 58, 71 κ. ε.
19. ΣΟΥΤΣΟΣ Α.: Ο Λαός της Σήτης. Υόβα, 1827
20. ΡΟΥΣΣΕΛΛΟΣ Σ.: Κομμάτια των Ψητοματιών. Εκδ. Παιρ. Πρωτοπαύλου-Μακαρονιάδου. «Σάββατος Ρουσσέλης», Αθήνα 1971
21. ΚΟΥΡΤΙΑΝΟΣ Α.: Ο πατριολής. Περ. Εστία, σελ. 55 κ. ε., 1885
22. ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ Α.: Κατηγορία ονομάτων και τοπωνυμίων. Περ. Ιστορία Επιστημονικών, τμήκ. 91 (Ιαν.) και 95 (Μάιος), 1976
23. ΡΗΓΙΔΟΣ Γ. ΚΑΙ ΜΑΜΑΛΑΚΗΣ Μ.: Η προληπτική Ιατρική στη Νεοελληνική Ιατρική παράδοση. Αρχαία Ιατρικών Εταιρειών, τμήκ. 6, σελ. 1-3, 1980

SUMMARY

Modern Greek names and surnames of medical origin

By G.A. Rigatos

Surnames are a relatively new attribute of most modern Greeks, given after the middle of the 19th century. Quite a number of surnames are of interest for medicine: Some of them refer to the medical profession, either scientific or empirical, to special fields of traditional medicine or to other health professions. Some refer to a normal characteristic of a person concerning his face, eyes, ears, nose, mouth, height, corpulence, body type etc. Some surnames refer to pathologic manifestations of different parts of the body, to diseases or to other abnormal conditions. Finally some surnames refer to various sanitary habits concerning different phases of human life while a number of first names as well as surnames refer to folk perceptions on health, diseases or treatments.

The author presents some hundreds of such names and surnames, providing at the same time historical information and genealogic examples. In addition connections are drawn between modern Greek, Byzantine and ancient Greek anthroponymy. The paper is documented with an extended research among various sources of modern Greek and Cypriot surnames as well as with a number of bibliographic data.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ Ι.: *Εισαγωγή εις την πρώτην έκδοσιν (Απομνημονευμάτων Μακρυγιάννη)*, Αθήναι 1907
2. ΣΤΑΜΕΛΟΣ Δ.: *Κατσαντώνης. Ιστορικές διαστάσεις του θρύλου του*. Αθήνα (1972)
3. ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ Ι.: *Απομνημονεύματα*. Εκδ. Γαλαξία, Αθήνα 1965 (α' έκδ. 1907).
4. LEBEL P.: *Les nomes des personnes*. Paris 1949
5. ΠΕΡΑΝΘΗΣ Μ.: *Ελληνική πεξογραφία*. Τόμος Γ' Εκδ. Έργων Περάνθη, Αθήνα, αχρονολόγητο, (σελ. 213)
6. ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ Ν.: *Συμβολή στη μορφολογία των Νεοελληνικών Επωνύμων*. Επετηρίς Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπ. Θεσσαλονίκης, Τόμ. 6, σελ. 185, 1950
7. ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ Ν.: *Τα Βυζαντινά και Νεοελληνικά Επώνυμα*. Μακεδονικόν Ημερολόγιον Ν. Σφενδάμη, Θεσσαλονίκη 1965, (σελ. 163)
8. ΣΙΔΕΡΗΣ Α. Δ.: *Ανθρωπωνυμία. Τα ονόματα (επώνυμα) των Ελλήνων*. Κερκυραϊκά Χρονικά, Τομ. ΙΔ', σελ. 84, 1968
9. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ Η.: [Ημερολόγιο Λιάκου Γιατρούκου]. Αναφ. από Γ. Πουρναρόπουλο, βιβλιογρ. αρ. 10
10. ΠΟΥΡΝΑΡΟΠΟΥΛΟΣ Γ.: *Ιατρική του Αγώνος*. Κοινωνική Επιθεώρησης, τεύχη 7-8 και 9-10, Αθήναι 1973
11. ΓΚΙΑΛΑΣ Α.: *Η Ελληνική Ιατρική και οι Έλληνες ιατροί από της αλώσεως μέχρι της Εθνεγερσίας*. Αθήναι 1979
12. ΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗΣ Β.: *Δημ. Ύπατρος, ο φιλικός με το τραγικό τέλος*. Ιστορία Εικονογραφημένη, τεύχ. 48, σελ. 132, Δεκ. 1974
13. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ Γ.Δ.: *Τεχνική των διαγνωστικών και θεραπευτικών επεμβάσεων*. Εκδ. Γ', Παρισιάνος, Αθήναι 1974
14. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΙΔΗΣ Γ.: *Λαϊκή Ιατρική*. Εκδ. Sandoz, σε 4 φυλλάδια, Αθήνα, αχρονολόγητο.
15. ΒΑΒΑΡΕΤΟΣ Γ.: *Κομπογιαννίτες, Μασσουνκάδες, οι ξακουσμένοι αυτοδίδακτοι γιατροί από το Ζαγόρι της Ηπείρου*. Βιβλιοθήκη Ηπειρωτικής Εταιρείας Αθηνών, Αρ. 35. Αθήνα 1972
16. ΒΗΛΑΡΑΣ ΙΩ.: *Άπαντα*, επιμέλεια Γ. Βαβαρέτου. Αθήνα 1935
17. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ Π.: *Χρονογραφία*. Τόμ. Β'. Αναφ. από Γ. Βαβαρέτο, Αθήνα 1972
18. ΛΑΜΠΡΙΔΗΣ ΙΩ.: *Ηπειρωτικά Μελετήματα Τομ. Η'*, σελ. 58, 77 κ.εξ.
19. ΣΟΥΤΣΟΣ Α.: *(Ο Άσωτος)*. Σάτυραι. Ύδρα, 1827
20. ΡΟΥΣΜΕΛΗΣ Σ.: *Κωμωδία των Ψευτογιατρών*. Εισ: Γλυκ. Πρωτοπαπά-Μπουμπουλίδου: «Σαβόγιας Ρούσμελης», Αθήναι 1971
21. ΚΟΥΡΤΙΔΗΣ Α.: *Ο πυρπολητής*. Περ. Εστία, σελ. 55 κ. εξ., 1885
22. ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ Δ.: *Καταγωγή ονομάτων και τοπωνυμίων*. Περ. Ιστορία Εικονογραφημένη, τεύχ. 91 (Ιαν.) και 95 (Μάιος), 1976
23. ΡΗΓΑΤΟΣ Γ. ΚΑΙ ΜΑΜΑΛΑΚΗΣ Μ.: *Η προληπτική Ιατρική στη Νεοελληνική Λαϊκή παράδοση*. Αρχαία Ιατρικών Εταιρειών, τομ. 6, σελ. 1-3, 1980

24. *Εφημερίς της κυβερνήσεως του Βασ. της Ελλάδας 1833-1842*. Ανατύπωση. Εκ του Εθν. Τυπογραφείου, Αθήναι.
25. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ Κ.: *Ιστορικών Λεξικόν των Πατρών*, Πάτρα 1959
26. ΡΗΓΑΤΟΣ Γ.: *Το χρονικό της κυρά-μαμής*. Πρωτοβάθμια Φροντίδα Υγείας 6: 193-218, 1994
27. ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ Α.: *Η Μαιευτική στην Κύπρο ανάμεσα στο λαό*. Β' βελτιωμένη έκδοση. Πάφος, Κύπρος 1990
28. ΜΑΡΚΕΖΙΝΗΣ ΣΠ.: *Πολιτική ιστορία της Ελλάδας*, Τόμ. Β', σελ. 286, Εκδ. Πάπυρος Πρως, Αθήνα, αχρονολόγητο
29. ΡΗΓΑΤΟΣ Γ.: *Η υγεία του παιδιού στη λαϊκή μας παράδοση*. Εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1992
30. RODD A.: *The customs and lore of modern Greece*. Stott, London, 1892
31. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ Α.: *Φώτα ολόφωτα*. Στα «Άπαντα», τόμ. 3ος, σελ. 39-44. Κριτική έκδοση Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Εκδ. Δόμος, Αθήνα, 1984
32. ΦΡΑΓΚΑΚΙ Ε.: *Η Δημόδης Ιατρική της Κρήτης*, Αθήναι, 1978
33. ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ Δ.: *Καταγωγή ονομάτων και τοπωνυμίων. Δράκος-Δρακούλης*. Ιστορία Εικονογραφημένη, τευχ. 44, σελ. 158-159, (Απρ.) 1971
34. ΑΘΑΝΑΣ Γ.: *Τραγούδια των βουνών*. Σειρά Πρώτη. Εκδ. Άλφα, Ι.Μ.Σκαζίκη, Αθήνα, αχρονολόγητο (=1953)
35. ΔΑΡΑΚΗ Π.: *Μια σιωπηλή γυναίκα*. Διηγήματα. Εκδ. Αστερίας, Αθήνα 1995
36. ΧΑΒΙΑΡΑΣ Δ. *Συμμάϊκά*. Εισ: «Ζωγράφειος Αγών...», Κωνσταντινούπολις 1891
37. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ Κ.: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. Εκδ. Γαλαξίας, 1971 (α' έκδοση 1860-1874)
38. DURANT W.: *Παγκόσμιος Ιστορία του Πολιτισμού*, Τόμ. Δ', Εκδ. Συρόπουλοι, Αθήνα, αχρονολόγητο.
39. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Η.: *Υπόκοσμος και Καραγκιόζης*. 3η έκδ., Γράμματα, Αθήνα 1980
40. ΤΥΠΑΛΛΟΣ ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ Ι.: *Τα οικόσημα του Αρχείου της Ιονίου Γερουσίας*. Δελτίο Εραλδικής & Γενεαλογικής Εταιρείας Ελλάδος τομ. 3, σελ. 168-200, 1982
41. ΡΗΓΑΤΟΣ Γ.: *Η παρουσία της Ιατρικής στη Νεοελληνική πεζογραφία*. Εκδ. Ακροκέραμος, Αθήνα 1981
42. ΠΑΛΑΜΑΣ Κ.: *Ο θάνατος του παλληκαριού*. Περιοδ. Εστία, 1891. [Ανεξάρτητο τομίδιο, Αθήναι 1901] (χρηστική έκδοση), Αξιός [Χωρίς τόπο και χωρίς χρονολογία έκδοσης]
43. ΤΥΠΑΛΛΟΣ-ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ Ι.: *Εισαγωγή εις την Εραλδικήν (Οικοσημολογία)*, Δελτίον Εραλδικής και Γενεαλογικής Εταιρείας της Ελλάδος. Τομ. 1, σελ. 17
44. ΣΟΥΡΜΕΛΗΣ Δ.: *Ιστορία των Αθηνών κατά τον υπέρ Ελευθερίας αγώνα Β'* έκδ. Αθήναι, 1853
45. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Η.: *Ψειρολογία* 2η έκδ. Εκδ. Γράμματα, Αθήνα 1979
46. RAE DALVEN: *The Jews of Ioannina*. Cadmus Press, Pennsylvania 1990
47. ΛΑΖΑΡΟΥ ΑΧ.: *Αρωμονική ανθρωπωνυμία*. Στο βιβλίο «*Βαλκάνια και Βλάχοι*», Εκδ. Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσός, Αθήναι 1993, σελ. 221-245

48. ΣΠΑΝΟΣ Κ.: *Τα ονόματα των αφιερωτών από το Λεσκοβίκι της Βορείου Ηπείρου στην πρόθεση 215 της Μονής Βαρλαάμ (1613/1614)*. Στον τόμο: Ο Βόρειος Ελληνισμός. Παρνασσός, τόμ. ΛΕ', σελ. 205-216, Αθήναι 1993
49. ΒΟΓΙΑΤΖΟΓΛΟΥ Β.: *Επώνυμα της Μικρασίας*, Αθήνα 1995
50. ΤΡΥΦΕΡΟΥΛΗΣ ΚΩΝ.: *Ετυμολογική ακτινογραφία των ονομάτων των Ελλήνων προέδρων, πρωθυπουργών, βουλευτών και ευρωβουλευτών 1974-95*, Αθήνα 1995

ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ Ν.Π.: *Ετυμολογικό λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη 1967
- ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ Δ.: *Σχεδιάσμα περί των τοπωνυμικών και ανθρωπωνυμικών σπουδών εν Ελλάδι 1883-1962*. Αθήναι 1964
- ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΣ Δ.: *Μέγα λεξικόν όλης της Ελληνικής γλώσσης*, Αθήναι 1964
- ΖΩΗΣ Λ.Χ.: *Λεξικόν Ιστορικών και Λαογραφικών της Ζακύνθου*. Τομ. 1ος. Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Αθήναι, 1963
- Ο.Τ.Ε.: *Τηλεφωνικοί κατάλογοι Αθηνών-Πειραιώς-Προαστείων*, Έκδοση 1989-1995
- ΤΕΓΟΠΟΥΛΟΣ-ΦΥΤΡΑΚΗΣ: *Ελληνικό Λεξικό*. Δ' έκδ. Αθήνα 1991
- ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ ΜΑΝ.: *Τα οικογενειακά μας ονόματα*. Θεσσαλονίκη 1982
- VALLET A.: *Notes sur le methode de l' anthroponymie et sur les dictionnaires de noms de personnes*. *Revue Internationale d' Onomastique* 13: 286-298, 1961
- Επίσης χρησιμοποιήθηκαν για την αναζήτηση ονομάτων διάφοροι επίσημοι και ανεπίσημοι κατάλογοι προσώπων.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	5
Γενικά περί επωνύμων.....	6
Επώνυμα δηλωτικά ιατρικού επαγγέλματος.....	10
Επώνυμα από υγειονομικές συνήθειες και αντιλήψεις.....	17
Επώνυμα δηλωτικά ανατομικών γνωρισμάτων, παρλλαγών και ανωμαλιών διάπλασης.....	23
Επίκτιητα γνωρίσματα και παθήσεις	28
Η ονοματοθεσία σε μειονοτικές κοινότητες.....	31
Σημείωση.....	34
Επίλογος.....	35
Summary.....	36
Βιβλιογραφία.....	37
Γενική βιβλιογραφία	39

Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Κύπρου